

Při relativní synchronizaci se ukázalo, že vzorky odebrané z krovu lodi a presbytáře tvoří dva odlišné, vzájemně nesynchronizovatelné soubory dřev (obr. 2). Z obou souborů byly vypočteny průměrné chronologie, které byly podrobeny synchronizačnímu pokusu se standardními chronologiemi jedle Morava A a zámku Telč. V obou případech byla nalezena spolehlivě datující poloha (viz tab. 3). Narozdíl od předchozího případu je míra podobnosti se standardní chronologií Morava A vyšší než s chronologií zámku Telč, což také odpovídá větší vzdálenosti tohoto kostela, a tedy i místa, kde bylo dřevo pro stavbu těženo (cca 30 km od Telče).

Rok smýcení stromů

Podobně jako v případě kostela sv. Vojtěcha byl u většiny odebraných prvků přítomen podkorní letokruh. Nejstarší fáze krovových konstrukcí nad presbytářem byla vybudována ze stromů kácených roku 1442. Podstatně mladší je krov nad lodí, kde byly použity stromy kácené až v roce 1870. Pro malý počet letokruhů zůstávají nedatovány dva vzorky odebrané z prvků dodatečně vyměňovaných.

Tato práce vznikla s finanční podporou Grantové agentury ČR, grantový projekt č. 404/96/1216.

POZNÁMKY

- 1) Příspěvek na toto téma, přednesený na semináři Dendrochronologie a památkové péče, bude uveřejněn v příloze časopisu Zprávy památkové péče.
- 2) Např. E. R. Cook, L. A. Kauriukstis (eds.): *Methods of dendrochronology*. Kluwer Acad. Publ., Dordrecht - Boston - London, 1990.
- 3) R. L. Holmes: Computer-assisted quality control in tree-ring dating and measurement. *Tree Ring Bulletin* 44, 1983, s. 69 - 75
- 4) Standardní chronologie Morava A je postupně sestavována z jedlového dřeva, odebraného z historických objektů ležících převážně v oblasti nížin a pahorkatin jihozápadní Moravy. Blíže např. J. Kyncl, T. Kyncl: Současný stav standardních chronologií jehličnanů v České republice, in: *Zprávy památkové péče* 58, 1998, č. 4, příloha, s. XXIX - XXII.
- 5) Chronologie smrků je sestavována teprve od roku 1998, zejména z materiálu získaného z objektů v Telči a okolí. V současné době je k dispozici letokruhová řada o rozpětí let 1576 - 1997.

DENDROCHRONOLOGISCHE DATIERUNG DER DACHSTÜHLE DER KIRCHEN DES HL. ADALBERT UNWEIT VON STUDNICE BEI TELČ UND DER HLL. PETER UND PAUL IN RANČÍŘOV

Vom Dachstuhl der Kirche der hll. Peter und Paul in Rančářov (Ranzern - Bez. Jihlava [Iglau]) nahm man insgesamt 10 Proben ab; festgestellt wurde die Tanne (9 Proben) und Fichte (1 Probe). Alle 5 datierte Proben vom Dachstuhl über dem Presbyterium (4 von ihnen mit der Waldkante) wurden 1442 datiert, alle 3 datierte Proben vom Dachstuhl über dem Kirchenschiff (2 von ihnen mit der Waldkante) datierte man 1870. Zwei Proben sind wegen ungenügender Zahl der Jahrringe nicht verlässlich datierbar (Tabelle 1, Abb. 1).

Vom Dachstuhl der Kirche des hl. Adalbert unweit von Studnice bei Telč (Teltsch - Bez. Jihlava) wurden insgesamt 29 Proben abgenommen; festgestellt wurde die Tanne (12 Proben) und Fichte (17 Proben). Im Dachstuhl über dem Kirchenschiff stellte man 4 zeitliche Horizonte fest: 1516 (Mittelpfosten, Streben und axiale Pfette, 9 datierte Proben, 8 von ihnen mit der Waldkante), 1660-1662 (Pfetten auf der Nordseite und Gebindebalken, 6 datierte Proben, 4 von ihnen mit der Waldkante), 1744

(einer der nördlichen Tragbalken, Probe mit der Waldkante) und 1869 (eine der südlichen Sparren, Probe mit der Waldkante). 3 Proben mit der ungenügenden Zahl der Jahrringe konnte man nicht verlässlich datieren (Tabelle 2, Abb. 2).

Methodische Anmerkungen: Als Datierstandarde für die Tanne bediente man sich der Standardchronologie der Tanne „Morava A“, für die Fichte der Chronologie der Fichte vom Dachstuhl des Schlosses in Telč. Die Werte der Synchronisationen sind aus der Tabelle 3 deutlich.

TABELLEN UND ABBILDUNGEN

Tab. 1: Kirche des hl. Adalbert unweit von Telč, Übersicht der Proben. WK = Waldkante.

In der dicht umgerahmten Partie sind die Werte der Mittelkurven angeführt. Kolonnen: Probennummer, Bauelement, Gehölzart (jedle - die Tanne, smrk - die Fichte), Zahl der Jahrringe, der letzte Jahrring.

Tab. 2: Kirche der hll. Peter und Paul in Rančářov. Übersicht der Proben. Symbole und Kolonnen: wie in der Tab. 1.

Tab. 3: Datierung der Mittelkurven:

A - Die vergleichende Chronologie

1 - Die zu vergleichende Chronologie

2 - Zeitspanne der Chronologie

3-6 - Werte der synchronen Lage: Gleichläufigkeitsprozent, Korrelationskoeffizient (*: $\alpha = 0.005$, **: $\alpha = 0.0005$).

Abb. 1: Kirche des hl. Adalbert unweit von Telč. Einreihung und Zeitspanne der Jahrringkurven.

Abb. 2: Kirche der hll. Peter und Paul in Rančářov. Einreihung und Zeitspanne der Jahrringkurven.

(Übersetzung J. Noll)

K MOŽNOSTEM INTERPRETACE NÁLEZŮ V CHRÁMU SV. MIKULÁŠE V JAROMĚŘI (CESTA JEDNÉ HYPOTÉZY DO ENCYKLOPEDIÍ)

MARTIN JEŽEK, JIŘÍ SLAVÍK

ÚVOD

Mezi nedostatečně poznané, přitom však velice důležité gotické stavby českého severovýchodu se řadí jaroměřský chrám svatého Mikuláše.¹⁾ V souvislosti se sanací chrámu v letech 1972 - 1976 došlo k řadě objevů, které v některých směrech mohou po vyhodnocení pozměnit názor na jeho dějiny. O dokumentaci odkrytých situací se významně zasloužili tehdejší okresní konzervátor památkové péče Robert Řemínek a jako stavební dozor místní konzervátor památkové péče ing. arch. Jan Slavík, fotografickou dokumentaci prováděl Václav Novák.²⁾ Výsledky jejich průzkumu nebyly dodnes publikovány formou odpovídající významu této architektury. Pouze ing. arch. Jan Slavík ve stručnosti uvedl, že pod severní stěnou zvonice došlo k nálezu kvádříkové zdi z doby před rokem 1150 a že v jižní obvodové

Obr. 1: Jaroměř od jihu. Detail veduty z třetího 19. století (Městské muzeum v Jaroměři, foto Vilém Maryška, 1996).

stěně kostela bylo odhaleno kvádříkové zdivo s románskými okénky.³⁾ Výstavbu chrámu kladl s odvoláním na R. Remínka do druhé poloviny 14. století.⁴⁾

Z tehdejších zjištění a jejich interpretace čerpal i P. Uličný, který se před čtyřmi lety na stránkách *Zpráv památkové péče* zabýval dvěma hlavními tématy: otázkou původního projektu gotického chrámu sv. Mikuláše v Jaroměři a rekonstrukcí knížecího sídla (románské palácové stavby).⁵⁾

Zveřejněné názory byly záhy vtěleny do hesla *Encyklopedie českých hradů* T. Durdíka.⁶⁾ Po jeho přečtení dojde čtenář bez bližší znalosti lokality k závěru, že v Jaroměři se dochovaly rozsáhlé zbytky hradní stavby z první poloviny 13. století. Tamtéž vyslovil autor encyklopedie i protichůdný předpoklad, že jaroměřský hrad možná „náležel mezi kastely středoevropského typu“. Téhož roku zařadil T. Durdík jaroměřský hrad s odvoláním na Uličného ztotožnění kvádříkových úseků zdiva a údajně půlkruhově zaklenutého okénka se zbytky románské paláce jednoznačně do výčtu objektů, které označuje jako „kastel středoevropského typu“, a jeho vznik přičítal stavební aktivitě Přemysla Otakara II.⁷⁾ Tento názor rezervovaně zmínil M. Richter o dva roky později v *Encyklope-*

dii českých klášterů.⁸⁾ Věty o románském průchozím dvojdílném hradu umístil K. Kuča do hesla o Jaroměři v *Encyklopedii českých měst a městeček*.⁹⁾ Nejnověji uvedl Jaroměř ve své prozatím poslední knize znovu T. Durdík.¹⁰⁾ Výklad P. Uličného o reliktech románského paláce přitom označil za nejnadějnější zjištění pro rozpoznání dalšího případu „středoevropského kastelového typu“,¹¹⁾ který „vznikl s největší pravděpodobností nejspíše v průběhu 13. století“. ¹²⁾ Tamtéž otištěná mapka nám opět ukáže, že jaroměřský hrad založil Přemysl Otakar II.¹³⁾

Pokusme se sledovat kořeny dnes již běžně uváděného názoru o dochovaných zbytcích hradní stavby v Jaroměři. Vzhledem k velmi omezenému rozsahu pramenné základny k nejstarším dějinám obce nezbyvá než ponechat stranou otázku, odkud pramení vědomosti P. Uličného¹⁴⁾ o konkrétní příčině a době založení i o zakladateli raně středověké Jaroměře.¹⁵⁾ Je však třeba poznamenat, že P. Uličný střídá bez rozlišení slova hradiště a hrad. Oba termíny zpravidla bývají užívány v odlišném významu a bez přihlédnutí k této skutečnosti vzniká řada nejasností. Hledáme-li pak knížecí sídlo vydělené z plochy raně středověkého opevněného útvaru, jehož poloha je na základě kombinace výpovědi písemné zmínky z roku 1126,¹⁶⁾ terénní konfigurace a nálezů zlomků mladohradištní keramiky¹⁷⁾ kladena na ostrožnu v místech dnešního jaroměřského náměstí, ztratíme v jeho textu orientaci stejně jako K. Kuča.

OTÁZKA ZMĚNY PROJEKTU

Stručný výpis z dějin chrámu je v článku P. Uličného¹⁸⁾ uveden mimo jiné poznatkem V. Mencla¹⁹⁾ o vztahu jaroměřského kostela k vratislavskému chrámu P. Marie na Písku a o rozdílu v jejich délce.²⁰⁾ Jak P. Uličný píše, chce doložit, že kostel sv. Mikuláše byl „vyprojektován stejně nebo obdobně dlouhý jako jeho vzor ve Vratislavi“ a že doda-

Obr. 2: Jaroměř v roce 1840 podle císařského otisku mapy stabilního katastru. A - poloha hrobů, doprovázených keramickými zlomky z mladohradištního období a ze 13. století, B - poloha proboštského domu, přestavěného po husitských válkách na hrad (tradičně spojovaná s raně středověkým „hradem“), C - přibližná poloha kostela P. Marie a augustiniánského kláštera ve druhé polovině 14. století, D - přibližný střed archeologického výzkumu Pražského předměstí, který přinesl doklady osídlení od konce 12. století, E - děkanství, F - dům čp. 3 (bývalá škola), G - Přední Varta, H - Zadní Varta.

tečně došlo „ke zkrácení kostela“.²¹⁾ Dokladu se nedočkáme, přesto si P. Uličný vzápětí klade otázku, kdy ke změně původního projektu mohlo dojít. Je podle něho „jisté, že projekt obsahoval - stejně jako vratislavský vzor - dvě západní věže.“ Nedozvíme se, odkud se tato jistota bere. To však autorovi nebrání v přesvědčení o změně projektu, po které měla být „pro kostelní věž využita starší věž na jihu v polovině plánované délky“.²²⁾ Tím je argumentace o původním projektu a jeho změně ukončena. K tématu změny projektu se autor vrací až v závěru článku, kde na rekonstrukčním obrázku vykresluje „jednu z možných rekonstrukcí zamýšleného projektu kostela“ (obr. 25).²³⁾ Pomineme-li absenci průkazných opor pro předpoklad o původním, v průběhu výstavby opuštěném projektu, podle kterého měl chrám dosahovat dvojnásobku realizované délky, již představa takového rozsahu kostela v Jaroměři, opírající se o domnělou analogii s chrámem P. Marie na Písku ve Vratislavi, je více než sporná. Zajisté nelze srovnávat podmínky středoevropského velkoměsta Vratislavi, centra samostatného knížectví se sídly knížete a biskupa, s možnostmi Jaroměře - jednoho z nejmenších královských měst v Čechách (obr. 2).

Obr. 3: Jaroměř od jihovýchodu. Pohlednice odeslaná 5. 8. 1900 (ze sbírky p. E. Paseky).

Obr. 4: Kostel sv. Mikuláše v Jaroměři od jihovýchodu (foto Václav Novák, 1972).

KOMENTÁŘ K MOŽNOSTEM INTERPRETACE ODKRYTÝCH ÚSEKŮ ZDIVA

Pokus o rekonstrukci knížecího sídla, který našel odezvu ve výše uvedených publikacích, je konstrukcí složitější. Při její výstavbě se P. Uličný opřel především o interpretaci několika úseků zdiva z opukových a pískovcových kvádrů. Ve stavebně historické části svého článku²⁴⁾ pracuje s termínem „kvádríkové zdivo“, aniž by kromě zmínky o předlokačním původu jižní věže naznačil své mínění o jeho stáří. Tušíme jen rovnici „kvádríkové“ = románské. Zatímco i v dalších oddílech textu je slova „románské“ použito velmi skromně, mnohem kategoričtější jsou popisky k obrázkům. Na obrázku 12,²⁵⁾ který je jakýmsi souhrnem snahy nepřímou vyjádřenou v textu, je jako románská vyznačena celá polovina obvodového zdiva kostela. Při pohledu na fotografii kostela sv. Mikuláše od jihovýchodu si podle popisku můžeme představit, jak „se asi nejvíce uplatňoval svou monumentalitou románský palác s věží“.²⁶⁾

Váhu argumentace P. Uličného udává fotografie jednoho z úseků „kvádríkového zdiva“.²⁷⁾ Na snímku je zachycen opěrný pilíř při jihovýchodním nároží gotického kostela. Stavebním materiálem západního líce pilíře jsou v kraji snadno dostupný pískovec a opuka, otesané do kvádrů. Tato technologie byla však běžně používána i v 19. století. Dojem podobnosti s románským způsobem zdění budí spárování pilíře, to je ale novodobé, z materiálu nastaveného cementem (obr. 7). Líc kamenů je pekován šikmými seky, vzniklými v souvislosti s omítáním pláště stavby, tedy před opravou na počátku 20. století, kdy bylo zdivo boku opěráku ponecháno v rezném stavu. Příklady podobného kamenného zdiva nalezneme v Jaroměři v tarasních zidkách za domy čp. 6 a 12, v odhalených lících zdiva bývalé školy (čp. 3) z druhé poloviny čtvrtého desetiletí 19. století či v obezdění boků (pravděpodobně z roku 1879) mostu na ravelin XVII v sousedním Josefově.²⁸⁾

Jaké jsou podklady pro rekonstrukci románského paláce v Jaroměři, kterou předložil P. Uličný? Podstatnou ro-

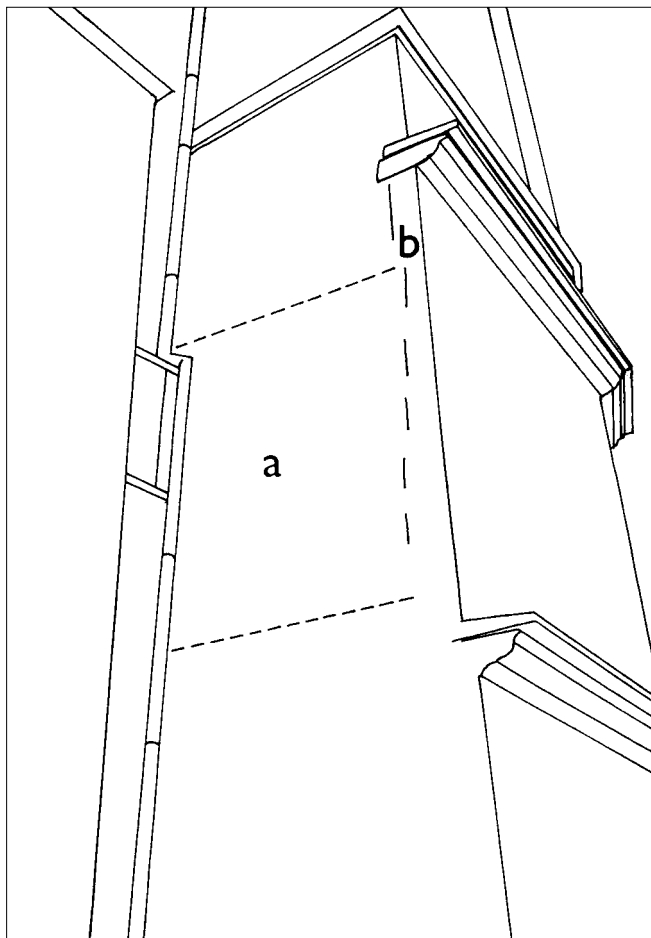

Obr. 5: Opěrák při jihovýchodním nároží kostela sv. Mikuláše, pohled od jihozápadu (foto Jiří Slavík, 1998).

li při jejich sestavování patrně hrál neodůvodněný předpoklad, že „Dnešní chrám sv. Mikuláše byl...zřejmě založen místo starého farního kostela (Panny Marie na západním předměstí - pozn. autoři), darovaného kolem roku 1349 řádu...“.²⁹⁾ Odtud nejspíš pramení další domněnky o předělu ve vývoji pláště chrámu, ve kterém P. Uličný shledal starší konstrukce, přiřítané románskému paláci, a mladší zdivo vrcholně gotického kostela. Stavebně historické argumenty P. Uličného lze rozdělit do pěti základních bodů:

1. Situace v jihovýchodní části kostela sv. Mikuláše

Nejstarší část stavby je podle P. Uličného obsažena v jihovýchodním pilíři kostela (obr. 5).³⁰⁾ Důvod pro takový názor není uveden, patrně spočívá v přesvědčení o románském původu zdiva pilíře. Veškerá argumentace je vyčerpána konstatováním, že západní stěna pilíře „dlouhá 4 metry, je asi do výšky 12 metrů zděna z otloukaných opukových kvádrů...“.³¹⁾ O výpovědní schopnosti zdiva sestaveného z pískovcových a opukových kvádrů a kvádrů jsme se již zmiňovali. Spodní partie západního líce opěráku, na jehož kvádrův úsek P. Uličný upozornil, je od sanace provedené v letech 1972 - 1976 zakryta cementovou omítkou. Starší fotografie V. Nováka ale ukazuje, že nižší vrstvy lícových kamenů, ležící stratigraficky pod zdivem „z otloukaných opukových kvádrů“, jsou zhotoveny z lomového kamene (obr. 11, 8). O složitějším vývoji lícového zdiva svědčí i letopočet 1720, vysekaný na jednom z kamenů v nároží opěráku (obr. 8). Také renesanční římsy opěráku³²⁾ a písemné zprá-

Obr. 6: Vyznačení rozsahu kvádrkového zdiva (a) a linie staršího nároží (b).

vy o opravách v letech 1683 a 1771³³⁾ jsou dokladem opakovaného statického zajišťování této partie chrámu, jehož součástí byla také lokální výměna zdiva.³⁴⁾ Kvádrkové zdivo tedy mohlo vzniknout při kterékoliv opravě před r. 1895.³⁵⁾

Pilíř, který má být podle P. Uličného nejstarší částí budovy, pro autora „nepochopitelně zaslepuje...okénko krypty, které svým tvarem náleží až polovině 13. století“.³⁶⁾ Dnešní podoba jihovýchodního pilíře vznikla dodatečným zesílením, prodloužením a propojením dvou sousedních pilířů - stejně jako je tomu uprostřed jižní stěny kostela. Tím pochopitelně došlo k zakrytí staršího okénka suterénního prostoru, který dnes slouží jako krypta (používáme-li níže označení krypta, jedná se o dodnes přístupnou, východní část suterénu jižní lodi). P. Uličný v rozporu s vlastním napsaným názorem přiznal na rekonstrukčním obrázku dodatečnost propojení obou nejvýchodnějších opěráků jižní stěny kostela.³⁷⁾ V jihozápadním nároží opěráku mezi oběma římsami je jasně patrné starší svislé nároží (obr. 6), v horní části dokonce zůstaly tři nárožní pískovcové kvádry s okosením hrany (dva v dolní části, horní v ustoupené poloze, pravděpodobně nad odstraněnou římsou).³⁸⁾ Vzhledem k uvedeným skutečnostem je názor o románském stáří kvádrkového zdiva boku pilíře neudržitelný.

Zvláštním způsobem P. Uličný řeší datování výstavby chrámu. Nezabývá se otázkou stáří jednotlivých výzdobných prvků chrámu, podle „slohu kleneb“³⁹⁾ řadí kryptu do první čtvrtiny 14. století.⁴⁰⁾ Přebírá názor V. Mencla o původu hlavy pod literátským kůrem v době kolem roku 1410.⁴¹⁾

Obr. 7: Kvádríkové zdivo v západním lici opěráku při jihovýchodním nároží kostela sv. Mikuláše, pohled od západu (foto Jiří Slavík, 1998).

Obr. 8: Kámen s letopočtem 1720, vsazený do jihozápadního nároží opěráku při jihovýchodním nároží kostela sv. Mikuláše a dnes zakrytý cementovou omítkou, pohled od západu (foto Václav Novák, 1973), (viz obr. 11).

Na základě dále nezdůvodněného předpokladu o dodatečném vložení literátského kůru do stojícího trojlodí pak soudí,⁴²⁾ že „k založení kostela došlo asi již dříve, snad už po roce 1349“.⁴³⁾ Takto vágně dokládáná datace výstavby trojlodí a podobně nepodložené zařazení krypty jej pak v dů-

Obr. 9: Zazděné okno, odkryté v roce 1973 pod podlahou ve středu jižní stěny kostela sv. Mikuláše v Jaroměři. V blízkosti oltáře sv. Mari Magdaleny, pohled od severu. Patrný oboustraně zešíkmený parapet s ústupkem (foto Václav Novák, 1973).

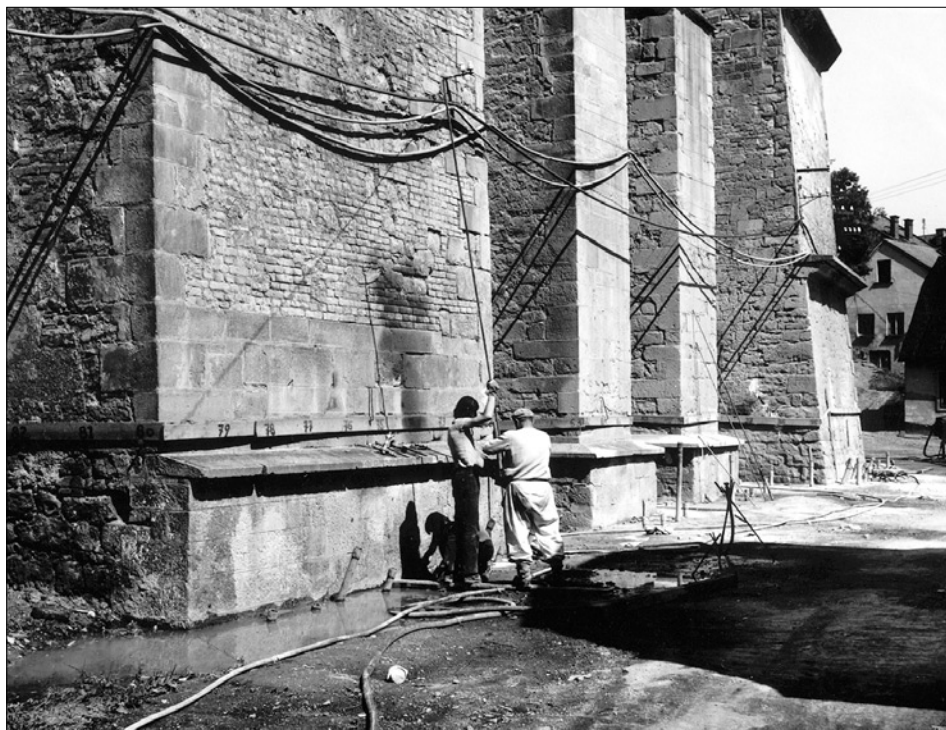

Obr. 10: Jaroměř, kostel sv. Mikuláše od jihu (foto Václav Novák, 1973).

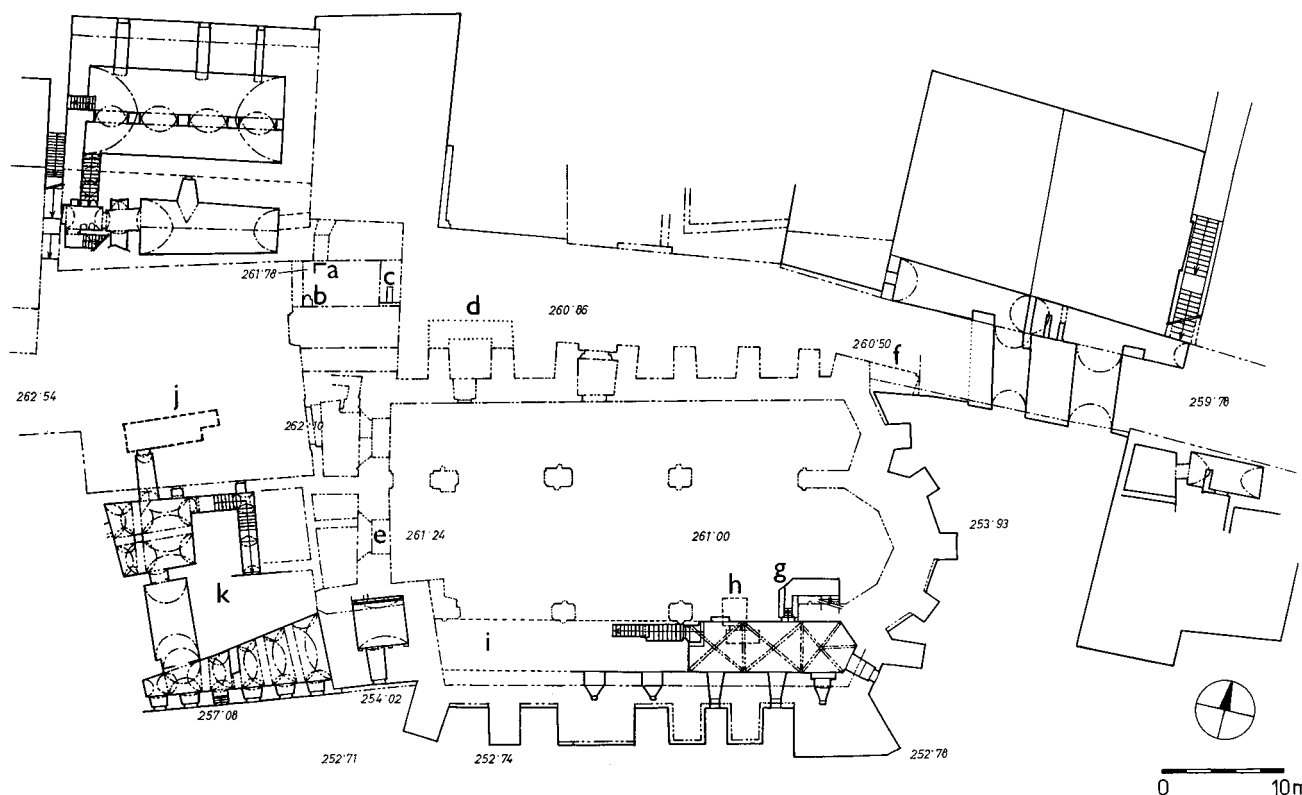
sledku již zmíněného dohadu o zahájení výstavby chrámu v polovině 14. století vede k mínění, že krypta je reliktem staršího objektu. Vzápětí P. Uličný klade nejvýhodnější okénko jižní stěny krypty bez jakékoliv argumentace k polovině 13. století.⁴⁴⁾ K možnostem určení doby výstavby dochovaného kostela sv. Mikuláše se vrátíme na konci tohoto článku.

2. Výsledky sondáže v interiéru chrámu sv. Mikuláše během statického zabezpečení v letech 1972 a 1973

Podkladem pro domněnku o románském původu jižní stěny kostela je údajný nález „kvádríkového zdiva“, které tu bylo podle ing. arch. Jana Slavíka odkryto při statických sondážích.⁴⁵⁾ P. Uličný však současně otázkou upozorňuje na nejistotu v otázce výhradního použití kvádríků.⁴⁶⁾ Dále zmiňuje nález dvou oken v jižní stěně pod úrovní podlahy kostela v blízkosti oltáře sv. Maří Magdaleny. Jedno z oken bylo zbaveno ostění i lícového zdiva, z ostění druhého okna zůstal pouze bankál (obr. 9).⁴⁷⁾ P. Uličný v textu konstatuje rozdíly ve výpovědi svědků (ing. arch. Jan Slavík viděl okno s půlkruhovým záklenkem, podle PhDr. Petra Sommera, CSc., bylo opatřeno mírně hrotitým záklenkem) a zdánlivě se nekloní

Obr. 11: Sanační práce u jižní stěny kostela sv. Mikuláše v Jaroměři, pohled od jihozápadu. V pozadí jihovýchodní opěrák, ve spodní části jeho jihozápadního nároží (nad vodorovně připevněným prknem) patrný kámen s letopočtem 1720 (viz obr. 8), (foto Václav Novák, 1973).

Obr. 12: Plán chrámu sv. Mikuláše a jeho okolí v úrovni suterénů (vyznačeno plnou čarou). Čarou přerušovanou dvěma tečkami vyznačen půdorys chrámu a okolních budov v úrovni přízemí. a - profily archeologické sondy v průjezdu zvonice (viz obr. 21), b - zbytky gotické přípoje, c - odkryté zdivo, d - přibližný rozsah zaniklé severní věže, e - přibližná poloha portálu odkrytého při opravě na počátku 20. století, f - přibližný rozsah zaniklého zdiva (zbytek brány) u severovýchodního nároží chrámu, g - původní vchod do krypty s vyznačením dodatečného zúžení, h - prostor pod kryptou, i - maximální možný původní rozsah suterénních prostor v západním směru, j - přibližný rozsah zasypaného sklepa před domem čp. 3, k - suterén domu čp. 3. Plán chrámu podle zaměření J. Čermáka (1890), děkanství podle ing. arch. Jana Slavíka (1974). Zbytky zdiva v průjezdu zvonice (b, c) podle P. Uličného (1994). Dům čp. 3 (bývalá škola) podle zaměření autorů, zasypaný sklep podle náčrtu ve stavebním deníku (1989). Most a sklepy domů čp. 4, čp. 5 a čp. 205 podle plánů v archivu jaroměřského stavebního úřadu. U vybraných bodů zaznamenána nadmořská výška v m n. m. Podlaha krypty leží v úrovni 255,62 m n. m., dno kobky pod kryptou v úrovni kolem 253,23 m n. m.

Obr. 13: Severozápadní kout interiéru věže při jihozápadním nároží kostela sv. Mikuláše, pohled od jihu. Nejnížší podlaží věže, v dolní části vystupuje skalní podloží (foto Václav Novák, 1998).

na žádnou stranu.⁴⁸⁾ Na rekonstrukčním obrázku ovšem označil jako románskou celou jižní stěnu kostela.⁴⁹⁾

Okénka suterénního prostoru, využitého v baroku jako krypta, a jeho západního pokračování (dnes nepřístupného) jsou umístěna v poměrně pravidelných intervalech v souladu s polohou oken jižní chrámové lodi.⁵⁰⁾ Vzdálenosti okének odpovídá i vzdálenost opěráků jižní stěny chrámu a spolu s klenbou krypty svědčí o jednotném původu pláště stavby. K oboustranně zešíkmenému bankálu s ústupkem, který zbyl z ostění jednoho z oken (obr. 9), lze v okolí Jaroměře nalézt řadu analogií, z nichž jmenujme např. hrad Vízmburk (okénka v západním křídle, druhotně užitá parapety v základu průjezdu brány vnějšího opevnění) nebo kostel ve Václavících (okénka tribuny).⁵¹⁾ Podobná okna s šikmou špaletou, lomeným záklenkem a polodrážkou na vnitřní straně byla zhotovována po celé 13. století a 1. polovinu 14. století.⁵²⁾ Fotografie okna s dochovaným bankálem (obr. 9) pak dává jednoznačně odmítavou odpověď na otazník vložený k charakteristice údajně odkrytého kvádříkového zdiva jižní chrámové stěny.⁵³⁾ Ani tento úsek zdiva tedy neposkytuje doklady zbytků románského objektu.

3. Situace v jihozápadní části kostela sv. Mikuláše

P. Uličný uvádí, že v padesátých letech bylo v suterénu domu čp. 3, který přiléhá k jižní části západního průčelí kostela sv. Mikuláše, bez dokumentace vybouráno „kvádříkové zdivo“.⁵⁴⁾ Tuto informaci považuje za svědectví o narušení věže předlokačního původu, pojmuté později do chrámové stavby.⁵⁵⁾ Je nesporné (viz níže), že zbytky této věžové stavby (dále hovoříme o věži) jsou nejstarší známou partií celého chrámu.⁵⁶⁾ Svědčí o tom nejen odlišná půdorysná orientace věže vůči kostelu, přiložené k jižnímu hornímu okraji městské ostrožny (obr. 12). Dalším dokladem je existence římsy ve východním průčelí této stavby, která by v původně projektovaném gotickém stejnomodním chrámu nelogicky přetínala západní čelo klenby jižní lodi. Římsa

má jednoduchý gotický profil (obr. 17).

Při podrobné prohlídce dostupného torza jihozápadní věže se ukazuje několik skutečností. Především není nikde přístupné její původní vnější nároží, jihozápadní a severozápadní nároží jsou skryta ve zdech domu čp. 3 (obr. 12). Jihovýchodní nároží bylo zapojeno do nároží jižní chrámové lodi a k severovýchodnímu je připojen pilíř literátského kůru. Toto nároží je v omítaném interiéru kostela zakryto přístavbou jmenovaného pilíře z omítaných kvádrů, vysokých 33 cm a dlouhých 63 cm, a rýsuje se pouze nepravidelnou trhlinou v omítce. Na stěnách věže nejsou z interiéru trojlodí patrné žádné stopy po otvorech, římsách či jiných úpravách lince.

Dvě spodní podlaží věže, zachovaná v domu čp. 3, byla v padesátých letech našeho století upravena na garáž. Nyní je tento prostor rozdělen dřevěným stropem. Spodní podlaží bylo založeno na skále, která vystupuje při severní stěně do výše kolem 50 cm nad úroveň dnešní podlahy (obr. 13). Interiér věže je mírně lichený, lince jsou zděny z drobnějšího opukového kamene, občas doplněného lomovým pískovcem. Severní stěna je po výšce dělena dvěma ústupky, horní se nachází v úrovni někdejšího dřevěného stropu, po němž zbyly v jižní a částečně i v severní stěně stopy kapes čtyř trámů. Linc severní stěny nad horním ústupkem je zděn z velkých pískovcových bloků a odlišuje se od ostatního zdiva.⁵⁷⁾ Ve zdivu nelze vypátrat průkazné doklady existence původních otvorů, jediné anomálie - cihelné zdivo - se objevují v ostění okénka horního patra, v nároží špalety cihlami zazděného vstupu v severozápadním koutě horního patra a těsně pod vrcholem klenby na jižní straně. Okénko horního patra svými rozměry i použitým stavebním materiálem souvisí s okénky jižních suterénů školy, nelze však vyloučit, že mu předcházela starší otvor. Jeho někdejší existenci může nasvědčovat zmíněné použití cihel pod klenbou. Vjezd do garáže je zcela novodobý a cihlami zazděný vstup u nároží má na přístupném nároží špalety cihelnou obezdívku (obr. 14), takže o jeho přesném stáří není možné rozhodnout. Horní podlaží je zaklenuto dodatečně cihelnou segmentovou klenbou.

V tomto interiéru nejsou středověké lince zdiva nijak výrazně narušeny s výjimkou jizvy po schodišti v severní a východní stěně. Z výškového ukončení jizvy na východní stěně vyplývá, že nástupní rameno nepůvodního schodiště bylo umístěno při jižní stěně věže. Jizva je místy lemována cihlami normových rozměrů, vyplňujícími horní obvod vylámaných schodišťových stupňů (obr. 15). Čelo jizvy tvoří odsekané opukové kameny a dozdívky ze zlomků cihel. V severní stěně z jizvy dodnes ční fragment odlomeného pískovcového schodu (obr. 16). Pravděpodobně ve vřetenové zdi a v podezděni schodiště se nacházely P. Uličným zmíněné kvádříky.

Obr. 14: Severozápadní kout interiéru věže při jihozápadním nároží kostela sv. Mikuláše. Úroveň druhého podlaží, pohled od jihovýchodu (foto Václav Novák, 1998).

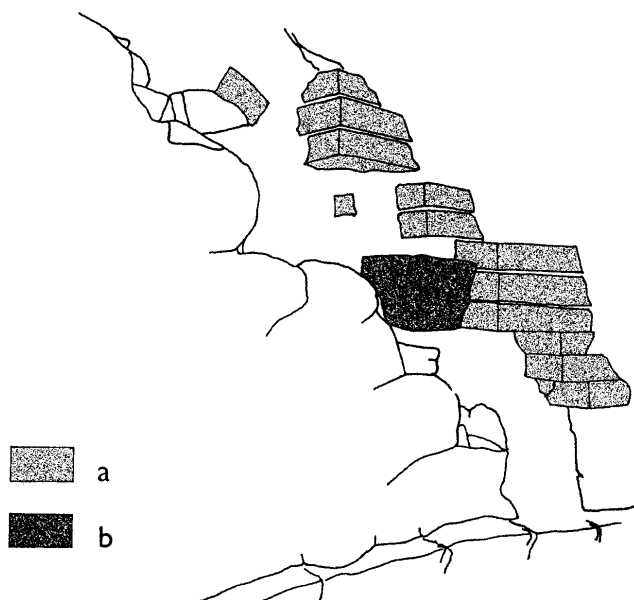
V podkroví domu čp. 3 je interiérový líc věže novodobě omítán a původní povrch není patrný. Odkrytý úsek líce mezi střechou domu čp. 3 a Mockerovou hlavní římsou chrámu (nad jižní lodí) je složen z drobných opukových kamenů s cihelnými vysprávkami a zdá se, že i jedna z cihelných vysprávek s olámaným lícem cihel je ve skutečnosti stopou dodatečně široké příčky nebo odstraněného panelování. Lícová partie zdíva východní stěny věže od chrámové korunní římsy výše vznikla při Mockerově úpravě.

V podkroví kostela je situace mnohem složitější. Nejmladší úpravou je Mockerova korekce zastřešení a s ní související statické zabezpečení konstrukcí. Výrazné změny přinesly stavební práce v 16. století, kdy byly sníženy boční lodi a chrám získal dnešní pseudobazilikální prostorové řešení.⁵⁸⁾ Ze stejnolodí se dochovaly především obvodové kamenné stěny, v korunách bočních lodí snižené, a do původní výšky sahající cihelné mezilodní arkády s výběhy klenb a šmorcováním bez malty, tedy beze stop klenebních kápí.⁵⁹⁾ Severní líc zdíva věže se v podkroví hlavní lodi chrámu nachází v mimořádně složité situaci, jejíž vznik bude možné osvětlit až po podrobném stavebně historickém průzkumu (obr. 19). Lícovou část tvoří lomená zeď (obr. 18 h) s vazákovou vazbou z vysokých „gotických“ cihel (dále příčka) a třemi dodatečně prolomenými prostupy lůžek pro trámy (?). Tudy lze nahlédnout do úzkého prostoru a zjistit, že příčka s nárožím je zevnitř hladce omítnuta, obílena a zbytek tohoto prostoru je za lícem navazující mezilodní arkády zazděn novodobými cihlami. Rozhodně se nejedná o starší středověké zdivo. Návaznost západního štítu kostela na tuto nadezdívku věže není jasná. Zdivo štítu z drobných opukových kamenů je v blízkosti kouta nahrazeno cihelným, zděným z vysokých „gotických“ cihel, ve spodní části vytvářejících stejné šmorcování jako v mezilodních arkádách. Šmorce byly určeny k navázání klenb v gotické stavbě před snížením bočních lodí na počátku 16. století. Příčka je připojena na toto šmorcování (obr. 18 g).

Východní stěna věže vystupuje v podkroví jižní lodi (obr. 18 a). V horní partii byla ubourána, nejspíše při úpravě

Obr. 15: Jizva v severní stěně interiéru věže při jihozápadním nároží kostela sv. Mikuláše. Úroveň druhého podlaží, pohled od jihu (foto Václav Novák, 1998).

Obr. 16: Vyznačení zbytků dodatečně vloženého schodiště, sestávajících z cihel (a) a fragmentu pískovcového stupně (b), (viz obr. 15).

krovu na konci minulého století. Nejjižnější úsek tohoto zdíva je zděn z odlišného materiálu, pískovcových bloků a kvádrů, promíšených s cihlami, takže lze soudit, že nejméně líc této partie byl upraven jak v předhusitské, tak v pohusitské etapě výstavby. Neporušené zdivo věže tvoří drobně lámaná opuka s občasné použitými zlomky cihel. Přibližně ve vzdálenosti 2 metry od styku s jižní mezilodní arkádou líc věže nad úroveň hlavní římsy boční lodi svisle uskakuje pravoúhlou špaletou s ústupkem v hloubce 36 cm od nároží a s otiskem cihelného segmentového záklenku otvoru vysokého 168 cm nad vnitřní částí špalety (obr. 18 e). V nárožích otvoru jsou vsazeny větší opukové bloky, výjimečně se objevují i cihly formátu 6,5 × 12,5-13 × 26-27 cm. Měřitelná tloušťka zdíva věže je 106 cm, k tomu je však nutno přičíst přibližně 45 cm na tloušťku Mockerova cihelného štítu (obr. 18 j). Podle zaměření chrámu J. Čer-

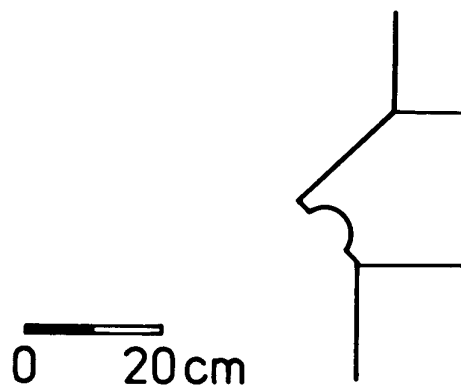
máka z roku 1890 byla špaleta součástí okénka a zdivo věže pokračovalo v menší tloušťce dále k jihozápadnímu nároží kostela.⁶⁰⁾

Ve spodní části této partie východního lince věže je u styku s jižní mezilodní arkádou patrná olámaná pískovcová římsa (obr. 17). Římsa je původní součástí zdi, od styku s arkádou pokračuje k jihu, kde je porušena klenbou jižní lodi. Zkomolený zbytek římsy vystupuje i jižně od rubu klenby. Úsek zdiva dále k jihu však byl při mladším zásahu vybourán i s pokračující římsou a poté nahrazen cihlami a pískovcovými kvádry. Římsa se tedy dnes nedotýká jihozápadního koutu původního obvodového zdiva trojlodí (obr. 18 l). Vnější líc jižní stěny věže je podle odhaleného úseku zděn z lomové opuky.

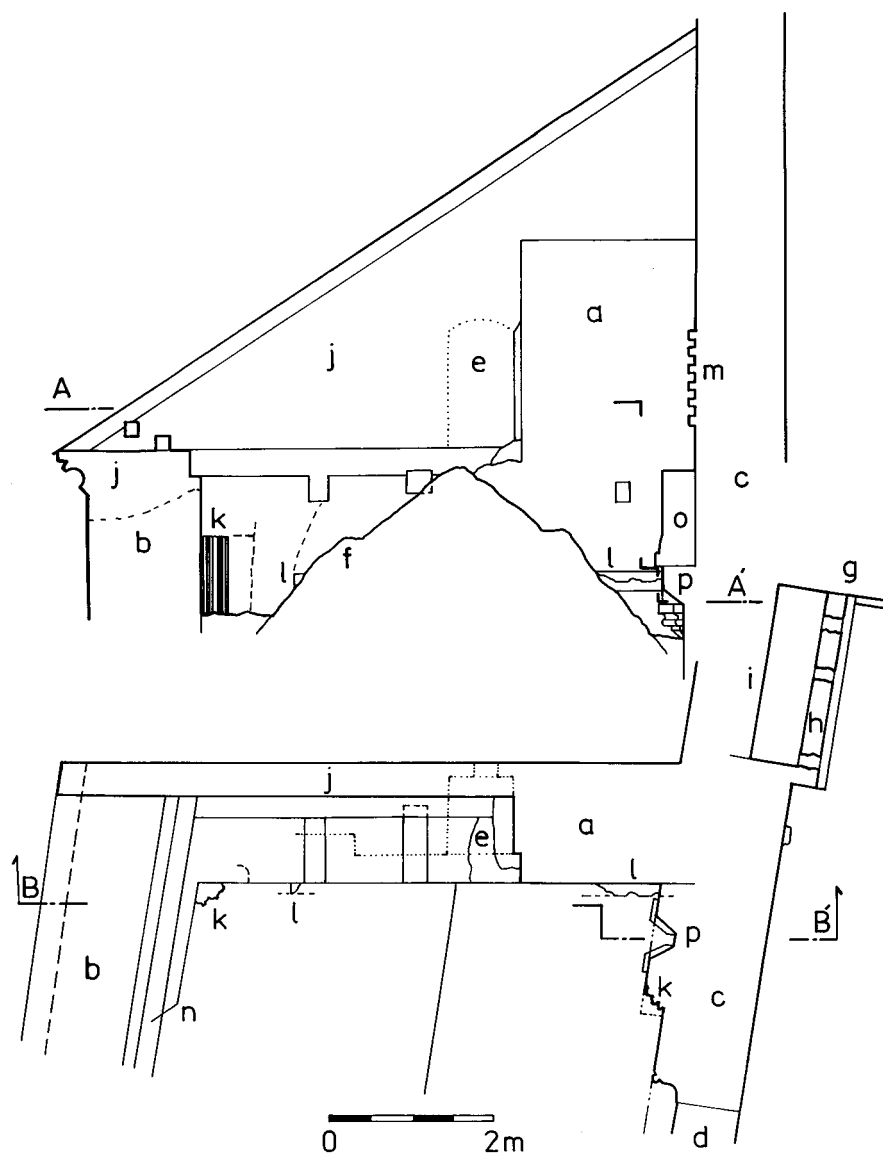
Zásadním problémem je objasnění účelu a stáří věže, pojmuté do jihozápadní části kostela. Rozměry věže (ve spodních podlažích: vnitřní prostor 4,2 × 4,3 m, tloušťka stěn 2,8 - 3 m) napovídají, že se jednalo o objekt zvláštního charakteru. Podle P. Uličného je věž zbytkem areálu předcházejícího lokaci města.⁶¹⁾ E. Poche a V. Wolf ji považovali za bývalou součást městského opevnění.⁶²⁾ Jednu z dalších možných interpretací může představovat názor o městské hlásné věži. Jinou indicií poskytuje zpráva o požáru v roce 1548, při němž spadly tři zvony z věže nad školou.⁶³⁾ Poloha školy přímo v sousedství věže je doložena pro 17. století.⁶⁴⁾ Zapomínat nelze ani na možnou souvislost s případným předchůdcem dochovaného kostela. O bližším stáří a původním účelu věže prozatím není možné soudit nic určitého. Zdivo označené P. Uličným za kvádrkové však rozhodně nenáleželo k její původní výstavbě a dochované konstrukce neposkytují jiné podněty k úvahám o románském stáří věže.

4. Výsledky sondáže při základu zvonice během statického zabezpečení v letech 1972 a 1973

Při výkopu v prostoru průjezdu zvonice, situované severně od západní části kostela sv. Mikuláše, bylo podle informací P. Uličného v roce 1973 odhaleno spárované zdivo široké 20 - 40 cm, které navazovalo na 1,5 m dlouhý pískovcový kvádr, vezděný kolmo do jižního základového zdiva průjezdu zvonice.

Obr. 17: Profil římsy v nejvyšší partii východní stěny věže při jihozápadním nároží kostela sv. Mikuláše.

Obr. 18: Púdorys a pohled na východní stěnu jihozápadní věže v podkroví kostela sv. Mikuláše podle zaměření autorů. Silně čerchovaně označeny roviny řezů. a - východní stěna věže, b - jižní obvodová stěna chrámu, c - stěna mezilodní arkády, d - zazdívká mezilodní arkády (počátek 16. století), e - zaniklý otvor a navazující zdivo, odstraněné na počátku 20. století (podle zaměření J. Čermáka z r. 1890, pohled rekonstruován), f - rub klenby (ze 16. století) jižní lodi, g - západní štítová zeď (pouze vnitřní líc, dole šmorcování), h - příčka ze středověkých cihel (z jižní strany hladce omítaná), i - zazdívká z normových cihel (zdivo Mockerovy úpravy), j - štít jižní lodi a koruna obvodové stěny (Mockerova úprava), k - svazky klenebních žeber předhusitské stavby, l - zlomky gotické římsy, m - šmorcování pro klenby jižní lodi, n - špaleta předhusitského okna, o - pilířek postředoměckého krovu, p - dvojice předhusitských konzol.

„Zdivo...bylo lícované pouze směrem k příjezdu a bylo složeno ze dvou řádků pískovcových kvádrů, proložených řadou opukových placáků“. ⁶⁵⁾

Toto zdivo autor považuje, snad odůvodněně, za starší než zdivo zvonice, z něhož podle jeho informací vyčnívala patka odsekané gotické přípory. Kvalitu zdiva z kvádrů a placáků určuje jeho tloušťka a jednostranné lícování. Stěží se mohlo jednat o nosnou či základovou stěnu mohutnější konstrukce. Pracovně se přikláníme k názoru, že mohlo jít o obezdění zahloubené ochrany brány.

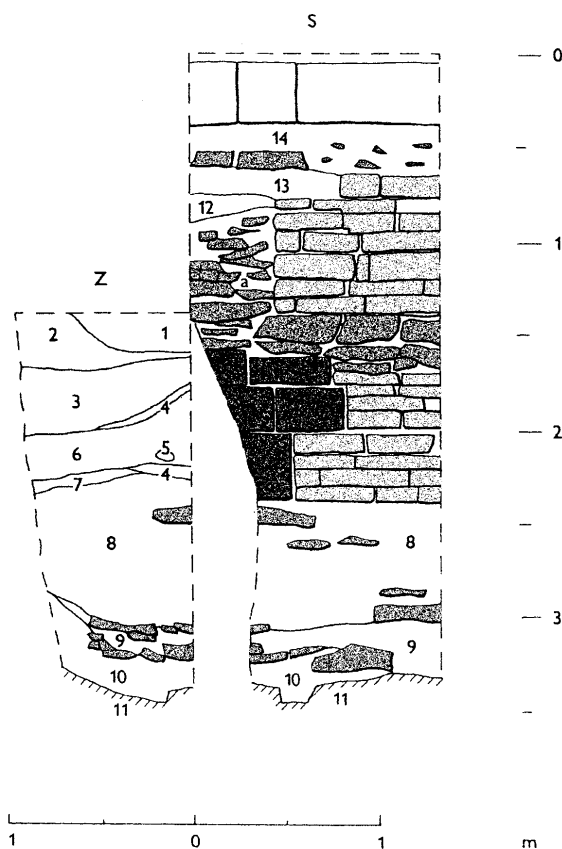
Pod severní stěnou průjezdu zvonice byl odhalen „zbytek zdiva z opukových a pískovcových kvádrů“ různé velikosti (obr. 20). ⁶⁶⁾ Výsledky provedeného archeologického výzkumu byly

Obr. 19: Severozápadní kout podkrovní jižní lodi. Vpravo zdivo mezilodní arkády a cihelný pilířek, dodatečně nasazený ke klenebnímu výběhu. V pozadí kamenné zdivo věže s římsou (foto Jiří Slavík, 1998).

Obr. 20: Jižní líc základu severní stěny zvonice u kostela sv. Mikuláše v Jaroměři. Pohled od jihovýchodu (foto Václav Novák, 1973).

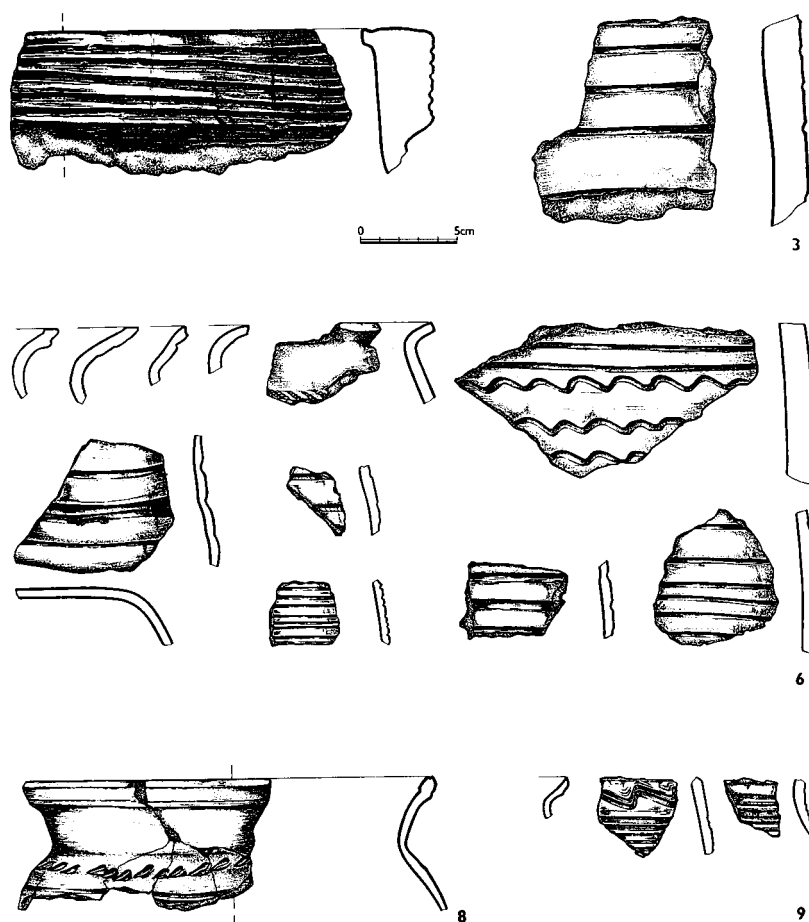

Obr. 21: Situace odkrytá při archeologickém výzkumu v průjezdu zvonice u kostela sv. Mikuláše (podle M. Vávry a P. Sommera). Západní a severní profil sondy. Tmavě šedě pískovcové kvádry, středně šedě lomová opuka, světle šedě opukové kvádry. Písmenem „a“ označeno nelicované zdivo předstupující líc základu. Měřeno od povrchu terénu v roce 1973, který se podstatně nelišil od dnešního. Popis vrstev viz P. Uličný, cit. v pozn. 5, s. 46.

předběžně publikovány,⁶⁷⁾ kresbu odkrytého jižního líce zdi, která tvoří severní základ zvonice, zveřejnil ve svém článku P. Uličný.⁶⁸⁾ Vzhledem k významu poznatku z tohoto výzkumu uvádíme podrobnější popis nálezové situace.⁶⁹⁾

Výkop byl proveden před příchodem archeologů, a proto již nebylo možné sledovat vztah nejvýše uložených vrstev k odhalenému zdivu. Byl obnažen jižní líc severní stěny průjezdu, který sahá přibližně 240 cm pod povrch vozovky. Archeologové vyměřili v západní části výkopu sondu o rozměrech 1 × 1,3 m a postupným odebráním jednotlivých vrstev dospěli do hloubky 350 cm pod povrchem vozovky, na úroveň opukového podloží (obr. 21). Vztah vrstev 1 - 7 vůči základovému zdivu a absence stop základového vkupu dokládají, že zeď byla budována v širším výkopu. O tom svědčí i její spárování, vrstva maltoviny přiléhající k lici v blízkosti základové spáry a míra zahlobbení základu pod tuto maltovinovou vrstvu. Vrstvy 1 - 7 jsou výplní výkopu, vyhloubeného pro základové zdivo a po vyzdění zasypaného. Pod nejnižší vrstvou maltoviny, která vyznačuje stavební horizont, leží mocná vrstva označená číslem 8. Do jejího povrchu je zapuštěna nejnižší partie zdi. Pod touto vrstvou spočívá vrstva č. 9, uložená na sterilním horizontu opukového rozpadu (v. 10), pod níž následuje skála.

Z vrstev č. 8 a 9 byly získány zlomky keramiky, které můžeme řadit s jistotou jen rámcově do 13. století (obr. 22). K přesnějšímu určení doby výstavby zdi přispívají zlomky z nejnižšího horizontu zásypu základového vkupu (vrstva č. 6). Kromě průběžných tvarů, které nedovolují jemnější datování, a případných starších příměsí obsahovala vrstva č. 6 zlomky z nádob vyrobených ve druhé polovině 13. století⁷⁰⁾ a zlomek kachle. Pravděpodobnost výskytu kachlových kamen v Jaroměři ve druhé polovině 13. století je velice nízká, dosavadní nálezy z východních Čech svědčí o zavádění tohoto způsobu vytápění v době kolem přelomu 13. a 14. století.⁷¹⁾ Za nejnižší možnou hranici pro uložení vrstvy č. 6 lze i přes skepsi vůči tak časnému datování zlomku kachle z Jaroměře pokládat dobu kolem přelomu 13. a 14. století. Z vrstvy č. 3 pocházejí zlomky zásobnice a fragmenty střešních prežů. Absence prokazatelně mladšího materiálu v zásypových vrstvách ovšem není směrodatná pro zjištění jejich skutečného stáří. K vyhloubení základového vkupu a jeho zasypání spojeného s přemístěním starších střepů mohlo dojít (a vzhledem k přítomnosti zlomku kach-

Obr. 22: Výběr z keramických zlomků získaných při archeologickém výzkumu (M. Vávra a P. Sommer, 1973) v průjezdu zvonice u kostela sv. Mikuláše v Jaroměři. Číslo odpovídají číslování vrstev profilu (viz obr. 21).

le patrně došlo) i mnohem později. Na základě stratigrafické situace proto není možné vyloučit ani výrazně mladší původ líce zdiva tvořícího základ nynější zvonice.⁷²⁾ Jednoznačně však lze odmítnout názor o vzniku jižního líce severního základu zvonice před polovinou 13. století.

Pouze za předpokladu správné identifikace *in situ* nedokumentovaného, značně poničeného prvku v jižní stěně průjezdu jako primárně osazené patky gotické přípory a za předpokladu stejného stáří severní a jižní stěny průjezdu zvonice by bylo možné vytýčit *terminus ante quem* pro zbudování severního zdiva sestaveného mj. z kvádrů.⁷³⁾ Aby sloučil svůj názor o románském stáří severního zdiva s výskytem zbytků přípory v jižní stěně, předpokládal P. Uličný dodatečné osazení přípor do románské zdi.⁷⁴⁾ Ve svém důsledku by tato úvaha vedla k názoru o zaklenutí průjezdu za pomoci dodatečně vložené klenby do starších souběžných zdí. Výše uvedené vymezení intervalu platného pro vznik základu severní stěny průjezdu by ale nezavdávalo podnět k tak složité interpretační konstrukci. Svědčilo by naopak o vzniku stěn průjezdu nejdříve v období gotiky. Otázku původu nelicovaného lomového zdiva, které předstupuje líc základu zvonice (viz obr. 20 v pozadí, na obr. 21 označeno písmenem a), nelze jednoznačně vyřešit, jednu z možností představuje názor o zbytku starší zdi, nezabezpečeném při dodatečné sanaci kvádríkovým lícem.

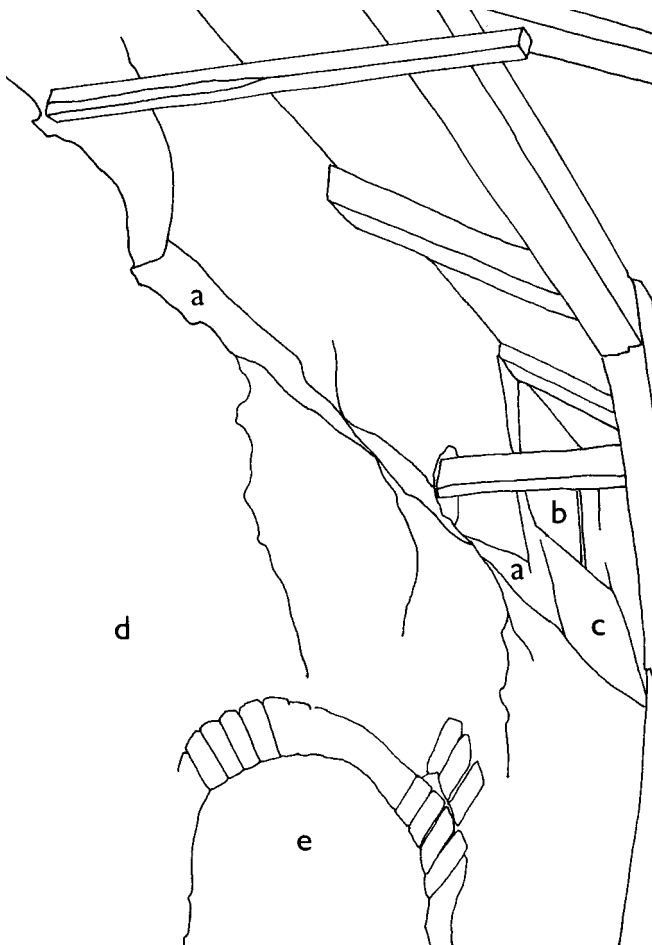

Obr. 23: Ústupek v západní štítové stěně kostela sv. Mikuláše. Podkroví nad západní chrámovou předsíní, pohled od severozápadu (foto Václav Novák, 1998).

„Kvádříkové zdivo...s větším kvádrem pískovcovým“ bylo odkryto i v severním lici severní zdi průjezdu,⁷⁵⁾ ale bez odhalení vztahů k přiléhajícím vrstvám. Některou z odkrytých zdí (západní štítovou zeď kostela?) považuje P. Uličný za zeď, která dělila předpokládaný knížecí areál na dvě poloviny.⁷⁶⁾ Uvedené nálezy však neposkytují žádný důvod k úvahám o románském stáří odkrytých zdí, ani pro jejich spojování s raně středověkým knížecím areálem, jak P. Uličný činí v následujících odstavcích.⁷⁷⁾

5. Západní stěna kostela

Podle P. Uličného svědčí ústupek znatelný v podkroví západní předsíně o dvou stavebních etapách výstavby západní štítové zdi kostela.⁷⁸⁾ Štítová západní stěna kostela je v podkroví západní předsíně dochována včetně nevelkých zbytků staré omítky. Nepatrný strmě zešíkmený ústupek ve výšce 3,55 - 4,15 m nad podlahou podkroví nelze vykládat jako důsledek zásadního stavebního přerývu (obr. 23). Zdivo nad a pod ústupkem nevykazuje rozdílný charakter. O někdejší existenci staršího krovu předsíně svědčí dodatečně zasekané otvory pro osazení trámů. Poblíž severozápadního nároží kostela lze v podkroví předsíně, nad klenbou dnešního schodiště na kůr, nalézt segmentový cihelný záklenek s kamenným odlehčovacím pasem. Vysoko pod střechou předsíně je patrný parapet a zazděná spodní část okna kůru s kamenným ostěním. Existenci jiných otvorů ve štítové stěně v úrovni podkroví předsíně ani v podkroví

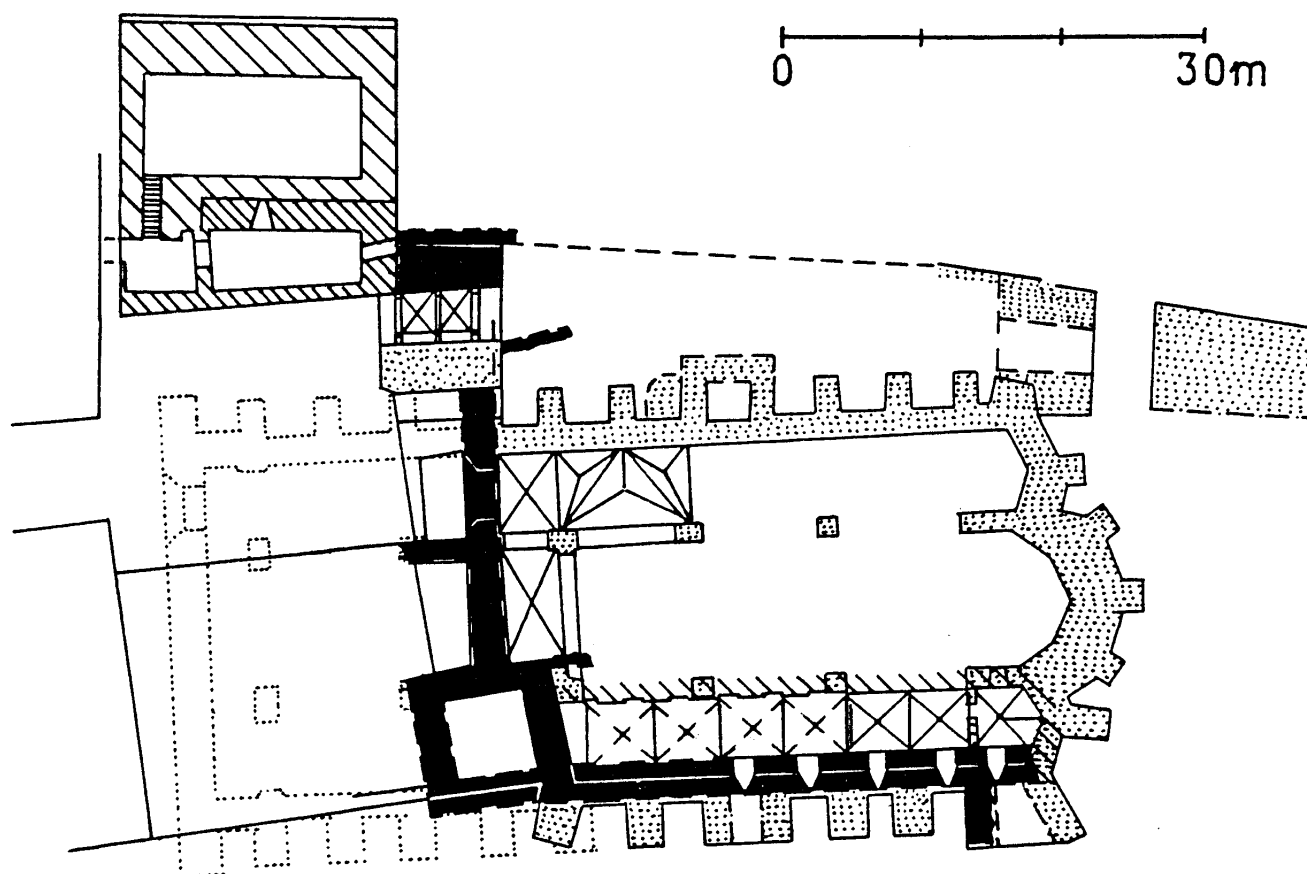

Obr. 24: Vyznačení ústupku (a), zčásti zazděného okénka kůru (b), parapetu okénka (c), dodatečné cihelné vysprávký (d) a zazděného průchodu na kůr (e).

hlavní a severní boční lodi skladba zdiva nenasvědčuje.

Patrně na základě domněnky o dvou různých stavebních fázích, jejichž svědectvím by měl být výše zmíněný ústupek, vybarvil P. Uličný na svém rekonstrukčním obrázku západní stěnu kostela jako románskou.⁷⁹⁾ Vzhledem k váze takové argumentace nemá valného smyslu činit víc, než upozornit na nesoulad vůči Uličného předpokladu o původním projektu mnohem delšího kostela.⁸⁰⁾ Černá barva se nicméně stala jednou z opor pro hypotetickou rekonstrukci „kastelu středoevropského typu“,⁸¹⁾ proto západní stěně kostela v krátkosti věnujme pozornost. Je při tom zbytečné uvádět, že dohad o někdejší existenci hradu v areálu města ve 13. - 14. století postrádá jakékoliv pramenné opory.

T. Durdík vybral z Uličného rekonstrukce paláce, založené na výskytu domněle románských prvků, body odpovídající představě „středoevropského kastelu“ z doby Přemysla Otakara II.⁸²⁾ Pominul přitom, že P. Uličný vycházel z interpretace „kvádříkového zdiva“ a z nálezu údajně půlkruhově zaklenutého okénka v jižní stěně kostela, a převzal pouze závěr o stavebním předělu ve zdivu dochovaného kostela. K hodnotě podkladů jeho rekonstrukce východní části královského hradu, která by se měla rozkládat v místech kostela, jsme se vyjádřili výše. T. Durdík dále na základě Uličného domněnky o dvou funkčně rozdílných fázích západní štítové zdi kostela předpokládá, že její spodní, 2,5 m silná část byla původně „nádvoří stěnou“ západního

Obr. 25: Rekonstrukční obrázek P. Uličného (cit. v pozn. 5, s. 49, obr. 12). „Černě jsou vyznačeny románské etapy, šrafovaně etapy před stavbou kláštera a trojlodí, vytečkovaně etapy z doby stavby kostela sv. Mikuláše, tečkovaně jedna z možných rekonstrukcí zamýšleného projektu kostela ..., čárkovaně předpokládané stavby“ (tamtéž).

Tento obrázek převzal a upravil T. Durdík (cit. v pozn. 6 a 10). Černě vyznačené zdivo považuje za „zdivo hradu“, výměnou Uličného tečkování za šrafuru vyznačil domněle „augustinánské zdivo“, včetně brány a mostu při severovýchodním nároží kostela (viz T. Durdík, cit. v pozn. 10, s. 239, obr. 281).

hradního křídla.⁸³⁾ Pomineme-li absenci jakýchkoliv důvodů k názoru o dochování zbytků zdiva jiné budovy, pak zmíněnému předpokladu odporuje i skutečnost, že v přístupných partiích zdiva nejsou patrné žádné okenní či dveřní otvory, ani jejich náznaky s výjimkou zmíněného cihelného záklenku průchodu na literátský kůr, vysoko položeného okénka kůru, hlavního portálu a velkého štítového okna se zbytkem kružby (viz obr. 24). O opěráku při západní stěně kostela a přiléhajícím zdivu bývalé školní budovy (čp. 3) T. Durdík zcela neopodstatněně uvažuje jako o pozůstatku příčky západního křídla hradu.⁸⁴⁾ Pro rekonstrukci původní podoby chrámu je důležité zjištění z opravy na počátku 20. století, kdy byl pod literátským kůrem odhalen v západní štítové zdi obrys zazděného hlavního vchodu s lomeným záklenkem, širokého 2,8 m a vysokého 5 m.⁸⁵⁾

Další nesrovnalosti v dosavadních domněnkách

Též suterénní prostor pod jižní lodí, sloužící v novověku jako chrámová krypta, by podle T. Durdíka mohl být chápán „jako pozůstatek podsklepeného hradního křídla“.⁸⁶⁾ Půdorys přístupné suterénní místnosti se však shoduje s půdorysem východní části jižní boční lodi, zaklenutý závěr o čtyřech stranách nepravidelného šestiúhelníka odpovídá závěru jižní boční lodi, klenební rytmus i poloha oken souhlasí s krokem opěráků jižní stěny kostela, v severozápadním koutu vybíhá zesílený základ pilíře mezilod-

ní arkády. Suterénní prostor proto nelze pokládat za relikv staršího, funkčně odlišného objektu.

Reliéf východní části ostrožny a městská komunikace výrazně omezovaly rozsah staveniště kostela. Scházející plochu pro rozvinutí trojlodí získal tehdejší projektant založením jižní obvodové stěny hluboko pod svahem ostrožny do staticky nespolehlivého terénu. Rozdíl mezi úrovní terénu při jižní a při severní stěně kostela činí přibližně 8 m. Vložení suterénního zaklenutého prostoru pod jižní loď umožnilo dosáhnout jednotné úrovně podlahy chrámu, vázané na úroveň povrchu terénu východní části ostrožny. Přestože opěráky jižní strany chrámu jsou od počátku mohutnější než na straně protější, příčinu trvalých statických poruch neodstranily.⁸⁷⁾

Mezi nejasná místa Uličného rekonstrukce náleží styk jihozápadní věže a mezilodní arkády. Na základě bližší nevysvětlené skici styku zdi v podkroví (ve výši 20 metrů nad dnešní podlahou kostela!) konstruuje zde mohutné raně středověké zdivo,⁸⁸⁾ které vybíhá východním směrem severně od mezilodní arkády. Takové zdivo však není možné v podkroví nalézt. V odpovídající části trojlodí nebyly prováděny žádné výkopy. Uličného rekonstrukce tohoto místa tedy nemá reálný podklad.

Stejně kategoricky je mezi románské zdivo zařazen pilíř v západním prodloužení severní mezilodní arkády,⁸⁹⁾ jehož funkce opěráku je v řešení chrámu zcela jasná. Existenci

Obr. 26: Pohled na Jaroměř od severozápadu (foto Martin Gojda, 1998).

sousedního, dodatečně vloženým schodištěm oslabeného pilíře na severozápadním nároží kostela naopak P. Uličný na téže rekonstrukčním obrázku zcela pominul. Zřejmým omylem je ztotožnění zdí zaniklé severní věže a dnešní severní předsínky. Severní věž se nalézala v místech druhého a třetího opěráku od západu.⁹⁰⁾ Nevysvětleno zůstává zakreslení bloku zdíva sevřeného severní stěnou kostela a západní stranou severní předsínky.

KRITIKA ZÁVĚRŮ P. ULIČNÉHO

Nálezy, které jsme se pokusili komentovat, slouží P. Uličnému k rekonstrukci „centra jaroměřského hradu“. Je přesvědčen, že zveřejněná odhalení jsou dokladem „tří izolovaných prvků“, o nichž „nelze uvažovat jinak než jako o obranných, pevnostních, tedy hradních stavbách“. Pak už nic nebrání soudu, že „musely tyto stavby patrně vytvářet soubor vyděleného zeměpanského sídla“.⁹¹⁾ Jako jediný doklad správnosti takového výkladu má sloužit blízkost kní-

žecího areálu v Hradci Králové.⁹²⁾ Z raně středověkých pramenů se ovšem na rozdíl od hradecké situace⁹³⁾ o existenci a případně o podobě sídla elity, vyděleného z plochy jaroměřské ostrožny, nedozvídáme nic. Pokus o rekonstrukci knížecího paláce v Jaroměři považujeme při dnešním stavu poznání a při našich výhradách vůči nepodložené interpretaci vybraných úseků zdiva kostela sv. Mikuláše za nemístný.⁹⁴⁾

P. Uličný uvádí, že Bohuslav Balbín píše o benediktinském klášteře připojeném ke knížecímu hradu.⁹⁵⁾ Pokládáme za vedlejší, že Balbín ve skutečnosti při líčení činů knížete Jaromíra zpravuje o založení města Jaroměře, ke kterému byl připojen klášter, a že o hradu v jeho větách nenajdeme zmínku.⁹⁶⁾ Jen stručně se můžeme věnovat jindy nezbytné, v tomto případě ale očividně zbytečné kritice Balbínovy zprávy, podle níž bychom měli počítat s jinak nedoloženým, třetím benediktinským konventem v Čechách počátku 11. století.⁹⁷⁾ P. Uličný ani nepochybuje o realitě pobytu mnichů, kteří by v rozporu s pravidly řádového života sídlili na frekventovaném sídlištním útvaru na jaroměřské ostrožně, a Balbínovu zprávu pokládá za „možnost interpretovat zvláštní rozdělení zeměpanského sídla na dvě velké části tak, že menší část...byla vyhrazena neznámému zaniklému klášteře benediktinů“. ⁹⁸⁾ Benediktini by podle jeho představy měli žít v sousedství knížecího paláce a v těsné blízkosti cesty ke Kladsku. Tato dedukce vzešla ze zcela nekritických, omyly doprovázených úvah.

V kapitole nazvané „Typologie“ pak rekonstrukce knížecího areálu, tvořeného podle P. Uličného palácovými stavbami, které byly „orientované na jih a vypínající se nad řeku“, pokračuje předložením analogie, spočívající v údajně podobném uspořádání Pražského hradu.⁹⁹⁾ Názor o orientaci předpokládaných palácových staveb k jihu patrně vychází z již komentované interpretace „kvádríků“ v jihovýchodním opěráku kostela. Jako jediný doklad oprávněnosti srovnání románské Prahy a Jaroměře je uvedena část ostění okna, nalezená v kobce pod kryptou. Fragment je P. Uličným popsán jako „bankál sdruženého okna“, které mělo „velice úzké průzory, rozdělené asi jen jednoduchým hranolem, a bylo tedy zřejmě shodného typu jako v pražském paláci“. ¹⁰⁰⁾ Pro shledání příbuznosti dispozice pražského a předpokládaného jaroměřského paláce považujeme tyto vývody za přesprávně odvážné. Účelová interpretace pramenů tu dosahuje svého vrcholu.

Závěrečná kapitola článku P. Uličného se dotýká zániku předpokládaného knížecího hradu. Domnělou analogii autor nalezl v názoru T. Durdíka a J. Frolíka¹⁰¹⁾ o výstavbě farního kostela na místě městského hradu v Chrudimi.¹⁰²⁾ Nikoliv jen z důvodu výhrad vůči věrohodnosti aktuální rekonstrukce chrudimského hradu¹⁰³⁾ je třeba upozornit na nebezpečí uhnízdění tautologického postupu v odborné literatuře. Na příkladu Chrudimi a Jaroměře s odvoláním na závěry P. Uličného formuloval T. Durdík představu o tendencích měšťanů zabránit obnovení královského hradu výstavbou městského kostela.¹⁰⁴⁾ Nabízí se tak nepodložený a zavádějící prostředek ke zpětnému potvrzení zcela neprůkazného názoru P. Uličného.¹⁰⁵⁾

POZNÁMKY K DATOVÁNÍ VÝSTAVBY CHRÁMU SV. MIKULÁŠE

Na rozdíl od P. Uličného neshledáváme kromě otázek spojených s interpretací věžového objektu při jihozápadním nároží žádný důvod k hledání funkčního a konstrukčního předělu ve zdivu pláště dochovaného kostela sv. Mikuláše. Absolutní datování zahájení výstavby kostela na základě slohového profilu architektonických detailů krypty (okénka, okosený sedlový portál původního vstupu a klenební žebra) je nejisté. Podle dochovaných fragmentů okének suterénního prostoru lze počátky budování stojícího kostela sv. Mikuláše klást do intervalu mezi polovinou 13. a polovinou 14. století, spíše však do první půle 14. století.¹⁰⁶⁾ Níže uvedené důvody je dovolují položit ještě blíže k horní hranici uvedeného rozmezí. Žebra krypty mají ojedinělý profil, který postrádá analogie,¹⁰⁷⁾ E. Poche je řadil do doby předkarlovske.¹⁰⁸⁾

Názory na časové zařazení kostela sv. Mikuláše dlouho ovlivňovala domněnka V. Mencla o zahájení jeho výstavby po arcibiskupově svolení k přesunu augustiniánského konventu z Pražského předměstí na jaroměřskou ostrožnu (1404).¹⁰⁹⁾ V souladu s tímto předpokladem kladl V. Mencl vegetabilní hlavice podkruchtí do doby kolem roku 1410.¹¹⁰⁾ Původně plánovaný obkročný klenební systém bočních lodí pak považoval za pozdní aplikaci, „kterou nám výtvarné prostředí slezské Vratislavi vrátilo to, co před čtyřiceti roky si bylo z pražského umění vypůjčilo“. ¹¹¹⁾ Ke dvojici vegetabilních hlavic pod literátským kůrem¹¹²⁾ v Čechách nalézáme obdoby ze 60. - 80. let 14. století.¹¹³⁾ Také systém obkročné klenby bočních lodí, plánovaný původně v Jaroměři,¹¹⁴⁾ odpovídá analogiím ze 60. - 70. let 14. století.¹¹⁵⁾ Zaklenutí s mezilodní arkádou a obkročnými klenbami i použité typy hlavic a profilů žebířů by na počátku 15. století byly přinejmenším archaické. O nesprávnosti názoru V. Mencla svědčí sedm hlavic s rostlinným motivem nesoucích klenbu presbytáře, které jeho pozornosti unikly.¹¹⁶⁾

Před dvaceti lety naznačil D. Líbal, že výstavba dnešního chrámu probíhala ve třetí čtvrtině 14. století.¹¹⁷⁾ Do této doby lze klást dokončení nejvyšších partií kostela (osazení hlavic s rostlinným dekorem v presbytáři a umístění konzol, ukrytých dnes v podkroví a původně určených k zaklenutí bočních lodí a vyklenutí mezilodních arkád). Pro dataci dokončení hlavní etapy výstavby kostela může hrát důležitou roli list z roku 1374, kterým arcibiskup po předchozích sporech měšťanů a konventu stanovil pravidla bohoslužeb v jaroměřských kostelech včetně kostela sv. Mikuláše.¹¹⁸⁾

Vzájemný vztah konstrukcí patrných v kryptě (rytmus okének a klenebních polí), v podkroví (konzoly dokládající původní stavební záměr) a v plášti kostela (rytmus opěráků a oken) otevírá otázku, zda záměr obkročné klenby byl součástí realizovaného projektu nebo zda byl vznik chrámu doprovázen změnou plánů. Jiné varianty případného původního projektu (lze uvažovat o křížovém zaklenutí lodí kostela, případně o šestidílné klenbě bočních lodí) se vzhledem k časovému řazení jaroměřského kostela jeví jako málo pravděpodobné.¹¹⁹⁾ Datace fragmentů okének z jižní obvodové stěny kostela a ohled na dobu nutnou k vyhnání obvodových stěn do výše klenebních výběhů dovolují předpokládat, že výstavba pláště kostela byla zahájena v mladší fázi první poloviny 14. století nebo v době kolem poloviny sto-

letí.¹²⁰⁾ Blížíší poznání stavebního vývoje chrámu a vztahu jeho prostorového i klenebního řešení k pražským a především vratislavským stavbám může přinést pouze důkladný stavebně historický průzkum.¹²¹⁾

ZÁVĚR

Interpretace nálezů z kostela sv. Mikuláše a jeho okolí, kterou předložil P. Uličný, vzbuzuje řadu výhrad. Většinu jeho stavebně historických závěrů je možné přímo vyvrátit, u zbývajících nelze postoupit dál než k upozornění na jejich neopodstatněnost. Historická část argumentace, vesměs pochybená, je silně ovlivněna snahou najít zbytky románského paláce. Východiskem Uličného úvah jsou dvě partie zdíva jižní chrámové lodi. Stáří kvádríkového zdíva západního lince jihovýchodního opěráku však není jasné, rozhodně se nejedná o románské zdivo. Domněnky o odkrytí kvádríkového zdíva v západním pokračování suterénu jižní lodi vyvrací fotodokumentace. Dochované či dokumentované partie okének suterénních prostor i jejich rytmus ukazují na jednotný původ pláště stavby.

Úvahy o románském zdivu věže při jihozápadním nároží kostela by nemohly být vysloveny po shlednutí jejího interiéru. Dodnes se z věže dochovala dvě spodní podlaží, výše vystupují pouze severní a východní stěna. Kromě nevelkého otvoru v nejvyšší dochované části východní stěny zatím nejsou známy jednoznačné doklady někdejší existence dveřních či okenních otvorů. Také zdivo odkrytá pod dnešní zvonice je vzhledem k výsledkům archeologického výzkumu nutné z argumentace o raně středověkých stavbách vyloučit.

Pokus o rekonstrukci předpokládaného knížecího hradu vychází z mylných a nekritických závěrů. Podstatnou roli v něm hrají konstrukce budované na nepodložených předpokladech.

I nadále se musíme smířit s tím, že vnitřní členění přemyslovského opevněného útvaru v Jaroměři zůstává nepoznáno. Takový závěr sice postrádá efekt objevu monumentální románské architektury, odsouvá však názory o zbytcích románského paláce v budově jaroměřského farního kostela do oblasti nápadů, podpíraných účelovou interpretací vybraných úseků zdíva. V ještě větší míře to platí pro výsledky snahy zaměřené na nalezení zbytků hradu kastelového typu v Jaroměři. S výjimkou věže při jihozápadním nároží chrámu sv. Mikuláše nevykazuje žádná z uvedených situací stopy zásadního stavebního předělu a jakékoliv soudy o reliktech staršího, funkčně odlišného objektu, dochovaných v plášti chrámu, postrádají opodstatnění.

POZNÁMKY

- 1) K dějinám a stavebnímu vývoji chrámu viz V. Paul: *Chrám sv. Mikuláše v Jaroměři*, Hradecký kraj III, 1906, s. 95 - 99, 122 - 130, 170 až 176; E. Poche: *Děkanský chrám sv. Mikuláše v Jaroměři*, Pod Zvičinou XI, 1935/1936, s. 17 - 19, 35 - 39, 47 - 51; E. Poche: *Soupis památek uměleckých a historických na okrese královédvorském*, Praha 1937, s. 149 - 151; V. Mencl: *Česká architektura doby lucemburské*, Praha 1948, s. 160 - 161.
- 2) Panu Václavu Novákovi děkujeme za poskytnutí fotografií z doby sáňacích prací a za obětavou pomoc při dokumentaci partií chrámu a jeho okolí. Poděkování za mimořádnou trpělivost a vstřícnost náleží také jaroměřskému děkanu P. Jiřímu Černému.

- 3) Jan Slavík: *Uměleckohistorické památky*, in: Jaroměř 1126 - 1976, Jaroměř 1976, s. 53.
- 4) Tamtéž, s. 64.
- 5) P. Uličný: *K urbanistickému a stavebnímu vývoji Jaroměře v raném a vrcholném středověku*, Zprávy památkové péče LIV/2, 1994, s. 42 až 49.
- 6) T. Durdík: *Encyklopedie českých hradů*, Praha 1995, s. 120 - 121.
- 7) T. Durdík: *Hrady na Písecku*, in: T. Durdík, F. Kašíčka, B. Nechvátal: *Hrady, hrádky a tvrze na Písecku*, Písek 1995, s. 106, 107, obr. 51. Zarazení předpokládaného jaroměřského kastelu do doby Přemysla Otakara II. tamtéž, s. 98, obr. 44. Srov. naši pozn. 105.
- 8) M. Richter: *Jaroměř (Náchod). Zaniklý konvent augustiniánů kanovníků u kostela sv. Mikuláše*, in: P. Vlček, P. Sommer, D. Foltýn: *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 268.
- 9) K. Kuča: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, II. díl, H - K*, Praha 1997, s. 574.
- 10) T. Durdík: *Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě*, Praha 1998, s. 235 - 239.
- 11) Tamtéž, s. 235.
- 12) Tamtéž, s. 237.
- 13) Tamtéž, s. 236. Viz pozn. 105.
- 14) P. Uličný, cit. v pozn. 5, s. 42.
- 15) Dosavadní sporé poznatky shrnul J. Sláma: *Střední Čechy v raném středověku, II. Hradiště, příspěvky k jejich dějinám a významu*, Praehistoria XI, Praha 1986, s. 73 - 74, č. 47; k otázce doby a okolností založení viz též J. Žemlička: *K dotváření hradecké sítě za Břetislava I. („Přemyslovská“ jména v názvech českých a moravských hradišť)*, Historická geografie 28, 1995, s. 34, 41 - 44; srov. J. V. Šimák: *České dějiny I/5. Středověká kolonizace v zemích českých*, Praha 1938, s. 846 - 847.
- 16) *Fontes rerum bohemicarum II.*, ed. J. Emler, Praha 1874, s. 205.
- 17) A. Hejna: *K dějinným počátkům Jaroměře*, in: *Minulost Jaroměře I*, Trutnov - Jaroměř 1968, s. 26 - 27.
- 18) P. Uličný, cit. v pozn. 5, s. 43.
- 19) V. Mencl, cit. v pozn. 1. Vztah jaroměřského kostela k vratislavským chrámům shledával také E. Poche (1935/1936, cit. v pozn. 1, s. 37, 39).
- 20) Při absenci komplexního stavebně historického průzkumu chrámu sv. Mikuláše můžeme prozatím jen upozornit, že pokud platí teze V. Mencla (cit. v pozn. 1) o vazbě dochovaného kostela k augustiniánskému prostředí, ze které P. Uličný (cit. v pozn. 5, s. 43) vychází, pak je zpochybnělý důvod k datování výstavby dochovaného kostela do doby před vydáním povolení k přesunu konventu na jaroměřskou ostrožnu (1404, viz pozn. 29 a 109). A naopak, pokládá-li P. Uličný (tamtéž, s. 43) za dobu výstavby dochovaného kostela druhou polovinu 14. století, zpochybňuje tak předpoklad o podílu augustiniánů, který mu je východiskem k úvahám o původním projektu.
- 21) P. Uličný, cit. v pozn. 5, s. 43.
- 22) Veškeré citace tamtéž, s. 44.
- 23) Tamtéž, s. 49, obr. 11. K otázce změny projektu viz naši pozn. 120.
- 24) Tamtéž, s. 45 - 47.
- 25) Tamtéž, s. 49.
- 26) Tamtéž, s. 43, obr. 2.
- 27) Tamtéž, s. 45, obr. 4.
- 28) Hodnotu argumentace P. Uličného ilustruje jeho obrázek č. 10, na kterém podle popisku spatříme „torzo hradební věže v jihozápadní části městského opevnění...Věž je zděna možná z románských, buď druhotně, nebo původně použitých kvádrů“ (P. Uličný, cit. v pozn. 5, s. 48). Piskovcové kvádry, které doplňují torzo bašty městského opevnění na parcele domu čp. 29 (V. Wolf: *Středověké opevnění města Jaroměře*, in: *Minulost Jaroměře I.*, Jaroměř - Trutnov 1968, s. 35, 46), jsou novověkou výsádkou. Také blíže nedokumentované „románské kvádríky“ v tělese mostu východně od zvonice (P. Uličný, cit. v pozn. 5, s. 49), dnes zakryté torkretovým povlakem, vzhledem ke zjištění o vývoji mostu (M. Ježek, Jiří Slavík: *Výsledky výzkumu v Jaroměři - Havlíčkově ulici*, Zprávy Muzea v Hradci Králové 23, 1997, s. 99 - 100) pokládáme za součást novověké úpravy.
- 29) P. Uličný, cit. v pozn. 5, s. 43. V roce 1349 došlo k souvislosti se založením domu augustiniánů kanovníků v Jaroměři k povýšení doposud farního kostela Panny Marie na předměstí na konventní svatyni (*Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* V/2, ed. J. Spěváček, Praha 1960, č. 775, s. 396 - 397). Tuto událost však lze sotva pokládat za doklad současného založení nového kostela zasvěceného sv. Mikuláši. Z listiny z roku 1349 vyplývá, že k farnímu kostelu P. Marie náležely *capellae*, které snad mohou být pokládány za filiální kostely (viz P. Sommer: *K postihnutelnosti termínů ecclesia a capella v archeologických pramenech*, *Archaeologia historica* 7, 1982, s. 453 až 469). Další dochovaná listina, vydaná v roce 1374, uvádí kromě kostela Panny Marie bez udání jejich statutu také kostely sv. Mikuláše.

- kuláše a sv. Jakuba (*Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV., Liber I.*, ed. K. Borový, Praha 1875, č. 196, s. 94 - 95). Ve zlomkovitě dochovaných pramenech je kostel sv. Mikuláše jako farní první uveden k roku 1404, kdy bylo augustiniánům vydáno povolení k přestěhování od kostela Panny Marie ke kostelu sv. Mikuláše (*Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV., Liber VI.*, ed. A. Podlaha, Praha 1927, č. 407, s. 373 - 374).
- 30) P. Uličný cit. v pozn. 5, s. 45.
 - 31) Tamtéž, s. 45.
 - 32) Viz E. Poche 1937, cit. v pozn. 1, s. 153.
 - 33) Tamtéž, s. 150.
 - 34) K zabezpečovacím pracím lze zařadit i zúžení chodby původního vstupu do suterénní místnosti, využitě v baroku jako krypta. Na zadní straně nadpraží portálu tohoto vstupu je vysekán letopočet 1772. Ke statickým poměrům viz pozn. 87.
 - 35) V. Paul, cit. v pozn. 1, s. 98 - 99; E. Poche 1935/1936, cit. v pozn. 1, s. 51.
 - 36) P. Uličný, cit. v pozn. 5, s. 45.
 - 37) Tamtéž, s. 49, obr. 11.
 - 38) Zbytky podobného zkosení nesou i horní části opěrůků západního průčelí chrámu, skryté pod krovky kostelní předsíně a školy čp. 3.
 - 39) P. Uličný, cit. v pozn. 5, s. 45.
 - 40) Prostor pod jižní lodí patří již z hlediska stavební logiky k nejstarším částem této partie chrámu. Jeho zbudováním stavitelé dosáhli jednotné úrovně podlahy trojlodí, srovnatelné s povrchem terénu na severní a západní (nástupní) straně kostela. Na konci tohoto článku se vrátíme k možnostem datování chronologicky citlivějších prvků suterénního prostoru, sloužícího v novověku jako krypta. Pro pokus o rekonstrukci vývoje terénu je důležité, že za zčásti proválenou severní zdi kobky pod kryptou je patrná odkopaná stěna mohutného násypu, spojovaného s přípravou staveniště chrámu (J. Zavřel: *Geologické poměry v okolí chrámu sv. Mikuláše v Jaroměři*, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 24, 1998, v tisku).
 - 41) V. Mencl, cit. v pozn. 1, fotografie č. 64.
 - 42) P. Uličný, cit. v pozn. 5, s. 43. Podle J. Mockera i V. Paula (viz V. Paul, cit. v pozn. 1, s. 96, 174), kteří měli možnost ohledat kostel před celkovou renovací na počátku 20. století, však kruchta byla součástí původního projektu ze 14. století.
 - 43) Dosavadní názory o raně středověkém předchůdci gotického kostela sv. Mikuláše (E. Poche 1935/1936, cit. v pozn. 1, s. 17 - 18; V. Wolf, cit. v pozn. 28, s. 50) nelze odmítnout ani potvrdit. Zasvěcení farního kostela sv. Mikuláš, příznačné pro kostely lokovaných měst (Z. Boháč: *Patrocinia kostelů českých královských měst z období vrcholné kolonizace*, in: *Acta regionalia* 1970 - 1971, Praha 1972, s. 20), tyto názory nepodporuje, nemůže však posloužit ani k jejich odmítnutí (srov. R. Nový: *Přemyslovský stát 11. a 12. století*, Praha 1972, s. 71). Otevřená zůstává i otázka případného předchůdce nynějšího chrámu z doby po lokaci města (viz M. Richter: *Nové poznatky o osídlení podhradí v Jaroměři*, in: *Středověká archeologie a studium počátků měst*, Praha 1977, s. 51 - 53). Otázku zahájení výstavby kostela sv. Mikuláše (jak dochovaného, tak jeho případného předchůdce z doby po vysazení města) ovšem nelze směřovat s problematikou polohy případné raně středověké svatyně. Vzhledem k neprůkaznosti názorů o poloze knížecího sídla na východním okraji ostrožny (viz pozn. 94) i domněnek o návaznosti kostela sv. Mikuláše na kapli raně středověkého hradu pokládáme dosavadní argumentaci za klasický *circulus vitiosus*. Neprůkaznost ovšem nevylučuje postížení někdejší skutečnosti. Při hledání prvního kostela na jaroměřské ostrožně je nutné vážit nálezy kostrových pohřbů, doprovázených zlomky keramiky z 12. - 13. století (ulož. v archeologické sbírce Muzea východních Čech v Hradci Králové pod př. č. 7/73), před domem čp. 49 na severní straně náměstí (M. Vávra: *Jaroměř, okr. Náchod*, in: *Výzkumy v Čechách* 1973, Praha 1975, č. 65b, s. 55). V blízkosti naleziště koster byly bez dokumentace již dříve vyzdvihy lidské kosti, esovitá záušnice a keramické zlomky, které A. Hejna (*Nález z mladší doby hradištní v Jaroměři*, *Archeologické rozhledy* XIV, 1962, s. 574) řadil do 12. století. Ze stejného místa pocházely i další bronzové záušnice, dnes neidentifikovatelné (F. Petera-Rohoznický: *Archeologické zprávy z Jaroměře od r. 1858*, *Památky archaeologické* III, 1859, s. 278; Anonym: *Přirůstek muzea jaroměřského v r. 1908*, *Hradecký kraj VI*, 1909, č. 1 - 2, s. 47). Zlomky kostí a esovité záušnice byly podle stručného záznamu o rozšíření sbírek jaroměřského muzea nalezeny i ve výkopu před domem čp. 14 (T. Zouzal: *Památky z doby hradištní na Jaroměřsku*, *Hradecký kraj VI*, 1909, s. 150). Z esovitých záušnic uložených v Městském muzeu v Jaroměři jsou označením „Jaroměř - náměstí“ opatřeny čtyři. Jejich průměr se pohybuje v rozmezí 19 - 24 mm (inv. č. 10651, 13960). Tyto nálezy svědčí o poloze pohřebiště funkčního v době před vysazením města (viz P. Sommer: *Archeologický výzkum na náměstí a u kostela sv. Mi-*
- kuláše v Jaroměři, o. Náchod*, in: *Středověká archeologie a studium počátků měst*, Praha 1977, s. 118 - 119). Vzhledem k roli přemyslovského opevněného útvaru v raně středověké sídlištní struktuře snad můžeme v souvislosti s tímto pohřebištem pro 12. století uvažovat o existenci kostela. Za současného stavu poznání by bylo předčasné vyslovovat se k možnosti zániku případné svatyně v souvislosti s lokací města a s novostavbou kostela na jeho východním okraji.
- Hledání nejstaršího jaroměřského kostela je komplikováno nedostatkem pramenů k vývoji farní správy v Jaroměři. Podle analýzy M. Richtera (cit. výše v této pozn., s. 53) se zpráva o povýšení farního kostela na kostel konventuální z poloviny 14. století (*Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* V/2, ed. J. Spěváček, Praha 1960, č. 775, s. 396 - 397) vztahuje ke kostelu Panny Marie, jmenovitě doloženému jako konventní kostel pro druhou polovinu 14. století (*Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV., Liber I.*, ed. K. Borový, Praha 1875, č. 127, s. 62; č. 196, s. 94 - 95). Počátky kostela Panny Marie, který stával při augustiniánském domě na pozdějším Pražském předměstí (souhrnně viz M. Richter, cit. výše v této pozn., s. 51 - 52), spočívají v době před rokem 1339 (*Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, Tomus I., Acta Clementis pontificis Romani. 1342 - 1352*, ed. L. Klicman, Praha 1903, č. 370, s. 226 - 228). M. Richter (cit. výše v této pozn., s. 53) je odůvodněně spojuje s etapou vývoje jaroměřské sídlištní formace před vysazením města na vyvýšené ostrožně. Prostor v nejbližším okolí polohy pozdějšího augustiniánského kláštera byl intenzivně osídlen již na konci 12. století (M. Richter, cit. výše v této pozn., s. 57). Z raně středověkého hřbitova, který se na pozdějším Pražském předměstí rozkládal a v jehož blízkosti později vznikl augustiniánský dům, pocházejí četné nálezy esovitých záušnic (L. Domečka: *Nálezy předhistorické v severovýchodních Čechách*, in: *Památky archaeologické* XVIII, 1898 - 1899, s. 279; J. Duška: *Památky po našich pohanských předcích v kraji královéhradeckém*, Jaroměř 1900, s. 14 - 15; T. Zouzal viz výše v této pozn., s. 150; J. L. Pič: *Starožitnosti země české III/1*, Praha 1909, s. 355; V. Exner: *Archeologický nález v Jaroměři*, Jaroměřsko II, 1948, č. 8, s. 12).
- 44) P. Uličný, cit. v pozn. 5, s. 45. Okno, jehož obrys je viditelný z interiéru krypty, je dnes zakryto betonovým nástěnkem. Dokumentace stavu okna před touto úpravou nám není známa.
 - 45) J. Slavík, cit. v pozn. 3.
 - 46) P. Uličný, cit. v pozn. 5, s. 45.
 - 47) Tamtéž, s. 48, obr. 8/2.
 - 48) Tamtéž, s. 45.
 - 49) Tamtéž, s. 49, obr. 11.
 - 50) Suterén jižní lodí byl (podle konzoly s výběhem jediného žebra v jihozápadním koutu patrně již v průběhu výstavby) rozdělen příčkou na dvě prostory. Je otázkou, zda vložení příčky bylo jedním ze statických opatření a mělo ochránit před vykláčením a destrukcí jižní mezilodní arkádu. Podle sdělení P. Sommera, který měl možnost do západního pokračování suterénu před vyplněním betonem v roce 1973 nahlédnout, nesly zde dochované klenby stopy odsekaných žebířů.
 - 51) J. Čížek, Z. Janský, Jiří Slavík: *Filiální kostel svatého Václava na Dobeníně. Příspěvek k soupisu nemovitých památek na Novoměstsku*, *Sto-pami dějin Náchodska* 3, 1997, s. 18, příl. 5 a 10.
 - 52) V. Jesenský, J. Muk, O. Novosadová: *Hrad Vizmburk. Stavebně historický průzkum, strojopis SÚRPMO Praha 1991*, s. 42.
 - 53) P. Uličný, cit. v pozn. 5, s. 45.
 - 54) Tamtéž, s. 45. Podle data v omítce spodní části školy se tak stalo v roce 1955 nebo krátce před tím.
 - 55) Z opukového kvádřového či kvádríkového zdiva jsou vyzděny celé partie domu čp. 3, do jehož hmoty byl zbytek věžového objektu v letech 1835 - 40 zastavěn. V. Wolf, cit. v pozn. 28, s. 41; M. Bařtová, D. Libal: *Jaroměř, stavebně historický průzkum jádra města, strojopis SÚRPMO Praha 1976*, s. 19.
 - 56) Na zbytky věže poprvé upozornil V. Paul, cit. v pozn. 1, s. 127 - 128.
 - 57) Úkolem budoucího geodetického zaměření domu čp. 3 (bývalé školy) a stavebně historického průzkumu zůstává vysvětlení disproporce mezi interiérovým lícem severní stěny věže ve spodních dvou patrech a v nadzemních podlažích.
 - 58) E. Poche 1935/1936, cit. v pozn. 1, s. 48 - 49; týž 1937, cit. v pozn. 1, s. 150, 158.
 - 59) E. Poche 1935/1936, cit. v pozn. 1, s. 37, 39; týž 1937, cit. v pozn. 1, obr. 153 - 155. Použití cihel v horní části konstrukce arkád bývá někdy vykládáno jako doklad jejich dodatečnosti (naposledy P. Uličný, cit. v pozn. 5, s. 45). Tato dodatečnost je však relativní, použití cihel v arkádách vychází ze základních znalostí stavební mechaniky. Zatížení cihelnými pasy, klenbami a nadezdívkami bylo menší než tíha kamenného zdiva stejného objemu. Cihelná konstrukce proto nemůže být pokládána za doklad dodatečného vložení arkády. Takový byl obvyklý postup stavby, směřující od vyhnání obvodového zdiva a zastřešení

- k následnému vystrojení interiéru včetně zaklenutí.
- 60) Státní okresní archiv Náchod, Archiv města Jaroměř, sbírka plánů, ne-signováno. Za umožnění jejich studia děkujeme mgr. Janu Čížkovi.
- 61) P. Uličný, cit. v pozn. 5, s. 48.
- 62) E. Poche 1935/1936, cit. v pozn. 1, s. 49; V. Wolf, cit. v pozn. 28, s. 41.
- 63) A. Knapp: *Paměti královského věnného města Jaroměře nad Labem*, Jaroměř 1887, s. 41.
- 64) Tamtéž, s. 199.
- 65) P. Uličný, cit. v pozn. 5, s. 46 - 47.
- 66) Tamtéž, s. 46, též obr. 6.
- 67) M. Vávra: *Jaroměř, okr. Náchod*, in: Výzkumy v Čechách 1973, Praha 1975, č. 65 c, s. 56; P. Sommer, cit. v pozn. 43, s. 118.
- 68) P. Uličný, cit. v pozn. 5, s. 46, obr. 6. P. Uličný zde podle dokumentace M. Vávry uvedl náskres celé odkryté zdi i popis odhalených vrstev. Na obr. 21 proto předkládáme pouze profily archeologické sondy, jejichž výpověď je pro datování vzniku zdi rozhodující.
- 69) Autorům výzkumu M. Vávrovi a P. Sommerovi vděčíme za poskytnutí dokumentace, získaného materiálu i za cenná sdělení. Za posouzení keramických zlomků děkujeme M. Richterovi a J. Siglovi. Nálezy jsou uloženy v archeologické sbírce Muzea východních Čech v Hradci Králové pod př. č. 6/73.
- 70) Viz M. Richter, V. Vokolek: *Hradec Králové. Slovanské hradiště a počátky středověkého města*, Hradec Králové 1995.
- 71) Viz M. Richter, V. Vokolek, cit. v pozn. 70, s. 78 - 79. K výskytu kachlí v jižních Čechách viz M. Ernée, Z. Hazlbauer: *Nález nádobkového kachle v Českém Krumlově*, Archeologické rozhledy XLVIII, 1996, s. 143 - 145.
- 72) Vyzdívené zlomky z nádob pocházejí z hrnců a zásobnic, hlásí ke zboží hradištní tradice. Keramická hmota všech střepů je ostřena křemennými zrny o průměru kolem 0,5 mm, nádoby (včetně zásobnic, které neobsahují příměs tuhy) byly před vypálením opatřeny jemným přetahem. Výjimkou je hrubšími zrny ostřený zlomek světle béžového lomu a velmi hladkého, jemnou engobou opatřeného povrchu, z vrstvy 9 (č. 6/73 - 1).
- 73) P. Uličný, cit. v pozn. 5, s. 47.
- 74) Tamtéž, s. 46. Kresbu zbytku přípoje viz tamtéž, s. 48, obr. 8/4.
- 75) Tamtéž, s. 47.
- 76) Tamtéž, s. 47 - 48.
- 77) Bez jakýchkoliv dokladů se také dozvídáme (tamtéž, s. 44), že sklepy děkanství pocházejí z doby před rokem 1404. Tato úvaha se s mylným zdůvodněním (viz pozn. 94) objevila u A. Sedláčka (*Hrady, zámky a turze království českého, II - Hradecko*, Praha 1883, s. 212), přímo ji vyjádřil první jaroměřský dějepisec děkan A. Knapp (cit. v pozn. 63, s. 17). Sklepy mají gotický charakter, portálek s okosenými stojkami a nepravidelným neprofilovaným obloukovým záklenkem ani lomené záklenky a klenby z cihelného i kamenného materiálu nelze k přesnému datování využít. Obojí patří k běžnému stavebnímu repertoáru pozdní gotiky (srov. J. Muk: *Stavební historický výzkum tábořského podzemí*, Průzkumy památek II/1994, s. 13). P. Uličný správně rozeznal dvě gotické fáze sklepů dnešního děkanství, pokládány někdy za zbytek augustiniánského kláštera (viz pozn. 109). Vyšel přitom z existence dnes zazděného ležatého okoseného okénka severního gotického sklepa. P. Uličný (cit. v pozn. 5, s. 44) bohužel blíže nedokládá předpokládané podzemní chodby směrem ke škole čp. 3. Ve sklepech děkanství lze nalézt pouze zazděný dodatečný, nízkými cihlami obezděný východ, ten však míří do soutky mezi děkanstvím a domem čp. 65. Suterénový schod čp. 3 lze rozdělit v podstatě na tři části: interiér bývalé věže, jižní trakt a severní trakt se spojovací chodbou. Jižní trakt má přibližně lichoběžný půdorys a jeho severní stěnu tvoří starší zeď, k níž se všechny ostatní (kromě východní) připojují na spáru. Ve spojovací chodbě je patrné, že vznikla úpravou staršího sklepa, z něhož byly ponechány boční stěny. Starší než dnešní stavba školy je i západní zeď severního sklepa, v jejímž severním úseku se s vysokou pravděpodobností rýsuje práh a pravá část pískovcového portálu, širokého nejméně 83 cm. Poslední známou středověkou částí stavby je mírně klesající zazděná chodba, směřující z tohoto sklepa k severu. Stěny i klenba chodby jsou kamenné, s dodatečnými cihelnými vysprávkami. Zazdívka z cihelných tvárníc (1989) je osazena do zúžení, v jehož východním pilířku se rýsuje pískovcové kvádry (zbytek portálu?), zatímco západní je přezděn cihlami. Za zazdívkou se rozkládal východozápadně orientovaný nešírokový obdélný sklep s velkou nikou v severovýchodním koutě. Stavební deník sanace propadliny z roku 1989 (uložen na odboru výstavby Městského úřadu v Jaroměři) obsahuje pouze nekótovaný náčrt půdorysu sklepa. Při sanaci bylo zjištěno, že severním směrem k děkanství z tohoto sklepního prostoru nevede žádný chodbový či jiný útvar (ústní informace tehdejšího vedoucího odboru výstavby MěNV pana Jana Krížánka z března 1998). S největší pravděpodobností se jedná o zbytek sklepů jednoho z městských domů, zaniklých při stavbě nynější klasicistní školy.
- 78) P. Uličný, cit. v pozn. 5, s. 45.
- 79) Tamtéž, s. 49, obr. 11.
- 80) Tamtéž, s. 43 - 44.
- 81) T. Durdík, cit. v pozn. 10, s. 235 - 239.
- 82) Tamtéž, s. 236 (srov. pozn. 105).
- 83) Tamtéž, s. 239.
- 84) Tamtéž.
- 85) V. Paul, cit. v pozn. 1, s. 123; E. Poche 1937, cit. v pozn. 1, s. 151.
- 86) Durdík, cit. v pozn. 10, s. 237.
- 87) Základový terén jižní a jihovýchodní části chrámu sv. Mikuláše je tvořen zvodněnými nánosy Labe nad hluboko umístěnou opukovou skálou. Geologickou sondou K 9 bylo v roce 1971 zjištěno, že jihovýchodní nárožní pilíř je u stěny závěru založen v hloubce 5,2 m na skále, zatímco v sousední sondě K 10 končilo základové zdivo v hloubce 3,9 m pod terénem. Skalní podloží bylo v sondě K 10 zastíženo v hloubce 6,1 m a nad ním se nalézají málo únosné a stlačitelné zeminy (Zpráva Statických průzkumů chrámu sv. Mikuláše v Jaroměři, Geologický průzkum n. p. Ostrava - Hrabová, závod stavební inženýrských prací Rýmařov, červen 1975; uloženo v archivu spisové a plánové dokumentace Památkového ústavu v Pardubicích pod př. č. 3914, kt. 369. Zpráva Výsledky zatěžovacích zkoušek na mikropilotách, Vodní stavby n. p., závod 07 Brno, 1. srpna 1974; uloženo tamtéž, př. č. 4048, kt. 388). Podle rekonstrukce P. Uličného (cit. v pozn. 5, obr. 11) by do tohoto terénu byl založen románský objekt. Právě nekvalitní založení jihovýchodního pilíře, na jehož kvádřikový lic P. Uličný upozornil, nejvíce ohrožovalo statiku budovy. Představa o založení zdiva románského hradu do náplavových sedimentů labské nivy je (zvláště s ohledem na blízkost pevné, skálou tvořené ostrožny) neudržitelná (viz J. Zavřel, cit. v pozn. 40). Možnost ztotožnění líce kostelního opěráku - domnělého stavebního reliktu - se zbytkem vysunuté věže, nastíněná T. Durdíkem (cit. v pozn. 10, s. 238), je adaptací Uličného rekonstrukce tak, aby byla otevřena cesta k naplnění definice „středoevropského kastelu“.
- 88) Uličný, cit. v pozn. 5, s. 49, obr. 11.
- 89) Tamtéž.
- 90) V. Paul, cit. v pozn. 1, s. 125, 128; M. Ježek, J. Slavík, cit. v pozn. 28, s. 101. Polohu věže dokládá i zazděný portálek v interiéru kostela pod literátským kůrem (viz E. Poche 1937, cit. v pozn. 1, s. 156, obr. 149 na s. 151).
- 91) Veškeré citace dle P. Uličného, cit. v pozn. 5, s. 47 - 48.
- 92) Tamtéž, s. 47.
- 93) Viz M. Richter, V. Vokolek, cit. v pozn. 70, s. 109 - 110.
- 94) Dosavadní pokusy o nalezení pravděpodobného místa knížecího opevněného areálu, vyděleného z plochy ostrožny, vycházely z předpokladu o jeho existenci. V první řadě je nutné uvést, že takové knížecí sídlo na jaroměřské ostrožně není v pramenech doloženo. Ze zprávy Kanovníka vyšehradského k roku 1126 (*Fontes rerum bohemicarum II.*, ed. J. Emler, Praha 1874, s. 205) o věznění syna Břetislava II. v Jaroměři (k významu použitého termínu „arx“ viz K. Vogt: *Die Burg in Böhmen bis zum Ende des 12. Jahrhunderts*, Reichenberg - Leipzig 1938, s. 45) lze vzhledem k mlčení dalších písemných pramenů (jmenujme např. výčet knížecích civitatum z roku 1130 - viz *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae I.*, ed. G. Friedrich, Praha 1907, č. 111, s. 113) sotva vytěžit víc než závěr o menším významu a odlehlejší poloze Jaroměře v rámci správní struktury raně středověkých Čech (viz J. Sláma, cit. v pozn. 15, s. 23). Pro celý středověk není doložen panovníkův pobyt v Jaroměři. Uvedení osoby jménem Rudolt de Jaromir ve středověké řadě mezi kastelány pražským, vyšehradským a kladským a dalšími muži ve falsu ze 13. století, hlásícím se k roku 1213 (*Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae II.*, ed. G. Friedrich, Praha 1912, č. 367, s. 401), však otevírá otázku sídla společenské elity. V. Wolf (cit. v pozn. 28, s. 50 - 51) nastínil možnost polohy raně středověkého, z plochy ostrožny vyděleného hradu v místech dnešního kostela sv. Mikuláše. Argumentoval snadnou bránitelností přístupové šíje k ostrožně a předpokládanou návazností gotického kostela na starší svatyni, která by byla součástí knížecího areálu (viz pozn. 43). V této souvislosti stojí za upozornění neobvykle nekritické navázání J. V. Šimáka (cit. v pozn. 15, s. 847) na názor A. Sedláčka (cit. v pozn. 77, s. 212) o poloze vrcholně středověkého hradu v místech dnešního děkanství. A. Sedláček (tamtéž) mylně spojil pozdně středověké zprávy o „hradu“ a „proboštském domě“ na západním okraji ostrožny (viz V. Wolf, cit. v pozn. 28, s. 43 - 44) s gotickými sklepy nynějšího děkanství (viz pozn. 77). Veškeré dosavadní snahy o postižení raně středověké situace vycházely z promítnutí komunikačního schématu vrcholně středověkého města do staršího období. Také mínění P. Uličného (cit. v pozn. 5, s. 42) o průchozím charakteru hradu(?) se opírá o obraz města, re-

konstruovaný pro 14. století (V. Wolf, cit. v pozn. 28), kdy byla ostrožna propojena mostem se šíjí vybihající k východu. Není však známo, zda v raném středověku byla šíje s ostrožnou spojena. Zářez, překlenutý dnes mostem, byl v původně spojitěm hřbetu nesoucím historické jádro města vytvořen uměle odlámáním slinité horniny (J. Závřel, cit. v pozn. 40). Oddělení západní části hřbetu, která sloužila jako plocha hradiště, však nedokážeme s jistotou časově zařadit. Podle nepublikovaných nálezů M. Vávry byla ostrožna osídlena ve starším eneolitu, nemáme však prozatím důvod předpokládat tehdejší opevnění. Pokud lze vznik přibližně čtyřicetimetového zářezu vztáhnout k rané středověkým fortifikačním pracem, jeví se jako realizace záměru znepřístupnit ostrožnu od východu. Nejmladší možnost k úvahám o vzniku zářezu představuje doba založení města. Zpřístupnění ostrožny od východu mostem je v písemných pramenech doloženo až pro mladší středověk (J. Kuběnka: *Pomístní jména v Jaroměři*, in: *Minulost Jaroměře 1, Jaroměř - Trutnov 1968*, s. 142; V. Wolf, cit. v pozn. 28, s. 37). Úroveň však středověkého terénu při severovýchodním nároží kostela sv. Mikuláše byla obdobná jako dnes, k rané středověké situaci lze vztahovat nanejvýš povrch podloží, který od míst zvonice k východu klesá (viz M. Ježek, J. Slavík, cit. v pozn. 28, s. 100 - 101). Západní okraj šíje, na které se rozkládá zástavba Havlíkovy ulice (dříve Přední a Zadní Varta), dnes leží při severovýchodním nároží domu čp. 4 (viz obr. 11). Pro využití šíje a pro průběh komunikace spojující mostem tzv. Varty s náměstím známe hmotné doklady až z mladšího středověku (tamtéž, s. 101). Pokud můžeme soudit z dosavadních, byť fragmentárních poznatků o struktuře mladohradištních hradišť v Čechách (viz J. Sláma, cit. v pozn. 15), byla by dispozice opevněného útvaru velikosti Jaroměře přístupného ze dvou protilehlých stran neobvyklá. Poznotek o umělém původu zářezu, kterým byl odtěžen asi čtyřicetimetový úsek hřbetu, podporuje úvahu, že v raném středověku byla ostrožna zpřístupněna na jediném místě. Obdobná možnost byla otevřena názorem o dodatečném vzniku Slezské brány na královéhradeckém návrší (viz M. Richter, V. Vokolek, cit. v pozn. 70, s. 99). Poloha sídliště z 12. - 13. století, které na jaroměřském Pražském předměstí odkryl M. Richter (cit. v pozn. 29; viz též M. Vávra, J. Kuběnka: *Jaroměř, okr. Náchod*, in: *Výzkumy v Čechách 1976 - 1977*, Praha 1981, č. 148a, s. 51), dovoluje pro mladohradištní období předpokládat zpřístupnění ostrožny ze západní strany.

Analogie se situací v Hradci Králové, kde je knížecí areál kladen do blízkosti patrně jediného vstupu na opevněnou hradeckou ostrožnu (viz M. Richter, V. Vokolek, cit. v pozn. 70, s. 109), zůstává při hledání polohy případného sídla rané středověké elity jen jednou z možností řešení. Dosavadní poznatky o vývoji osídlení rané středověkého podhradí Jaroměře (viz M. Richter, cit. v pozn. 29) mohou svědčit v její prospěch. Retrogresivní postup, poukazující na strategický význam západního okraje jaroměřské ostrožny v pozdním středověku, však nelze využít. Zbudování hradu krátce před polovinou 15. století v místech někdejšího „proboštského domu“, v blízkosti západní městské brány (V. Wolf, cit. v pozn. 28, s. 43 - 44; viz též J. Kuběnka, cit. výše v této pozn., s. 139 - 140), spadá do doby, kdy byl východní vstup do města chráněn dvojicí bran a složitým předsunutým opevňovacím systémem (V. Wolf, cit. v pozn. 28, s. 37).

95) P. Uličný, cit. v pozn. 5, s. 48.

96) Balbín: *Epitome historica rerum Bohemicarum sive Historia Boleslaviensis*, Praha 1677, s. 155. B. Balbín za zakladatele Jaroměře na tomto místě pokládal knížete Jaromíra, na straně 209 téže knihy však založení města přičítal v souladu s veršem v XLVI. kapitole kroniky tak řečeného Dalimila biskupu Jaromírovi (*Fontes rerum bohemicarum III.*, ed. J. Emler, Praha 1882, s. 95).

97) Zpráva B. Balbína (tamtéž, s. 155), vztažená k roku 1002, zní: „...Jaromirus princeps Urbem de suo nomine Jaromiriam condidit, addito in super Coenobio, quod itidem ex legibus S. Benedicti viveret. utrumque (& Urbem & Coenobium) architectatus est Timotheus Lombardus; ita historia Manuscripta Trutnoviensis, ex eadem historia constat: A. 1006 cum mortua esset Czemislava Boleslai III. conjux, jam Urbem & Coenobium Jaromiriense stetisse. Idem ille Timotheus Civitatem Trutnoviam condidit, area duum millium & quingentarum orgiarum dimensa.“ Příslušný Balbínův odkaz na spis „Historia Trutnoviensis M. S. in Curia Jaromiriensi“, spolu s větou o vyměření Trutnova roku 1006 týmž Timotheem, který založil Jaroměř, naznačuje vazbu těchto zpráv k rukopisu se vztahem k Trutnovu.

J. V. Šimák (*Zpráva o literární pozůstalosti B. Balbína, uložené v knihovnách kanonie strahovské a Musea král. Českého*, Věstník české akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění XXIV, 1915, s. 107) upozornil na Balbínovy výpisy z díla trutnovského kronikáře Simona Hüttla. Nejednalo se však o *Chronik der Stadt Trautenau aus den Jahren 1484-1601*, jak se domníval J. Pelikán (*Balbínovy pomůcky a prameny. Příspěvek k studiu o Balbínově vlastivědě*,

Práce z vědeckých ústavů FFUK, Praha 1936, s. 69), nýbrž o navazující, Hüttlovi připisované kapitoly, známé z několika opisů. Počet dochovaných verzí není znám, pro sbírku Státního okresního archivu (dále SOKA) Trutnov získal jeho ředitel R. Reil (kterému děkujeme za laskavé zpřístupnění) v dubnu 1998 jednu z nich, zhotovenou ve druhé polovině 17. století. V tomto svazku, uloženém pod označením *Knihy pamětních zápisů z let 1654 - 1673 včetně pověstí o založení Trutnova a okolních obcí* (nesign.), najdeme na foliu 8b údaj o založení města Jaroměře a připojeného kláštera knížetem Jaromírem v roce 1004. Na fol. 21b je jmenován „knížecí architekt a stavitel“, domnělý zakladatel Jaroměře *Timo Laudemtor*, který v roce 1006 vyměřil za vyhranění muziky a za přítomnosti opata jaroměřského kláštera také Trutnov. Zmínky o klášteře v Jaroměři jsou i na fol. 13a. *Timor von Laudemtor* je zmíněn v souvislosti s jaroměřským klášteřem také na fol. 22b. Jiný opis Hüttlova spisu (z doby kolem přelomu 18. a 19. století), uložený v SOKA Trutnov pod označením *Chronik der Stadt und Herrschaft Trautenau (opisy pověstí o založení města a okolních obcí)*, nesign., obsahuje na fol. 1a a 12a k roku 1004 zprávu o založení města a kláštera v Jaroměři, na fol. 11b je uveden jako stavitel Trutnova *Timor Latmutor*.

Sepsání pověstí o založení Trutnova a okolních obcí, kladené k roku 1595, sestává z fantastických příběhů smíšených s odrazem reálných událostí a vsazených do doby knížete Jaromíra (k Hüttlově osobnosti viz A. Just: *První trutnovský kronikář*; Zpravodaj Krajského muzea východních Čech VI, 1979, s. 76 - 89). Balbínův údaj o benediktinském klášteře v Jaroměři, převzatý J. Beckovským (*Poselkyně starých příběhů českých*, Praha 1700, s. 216) a dalšími, označili za báčorku již J. Schaller (*Topographie des Königreich Böhmen XV.*, Prag - Wien 1790, s. 55), J. M. Král (*Průvodce po Biskupství Královéhradeckém...*, Hradec Králové 1826, s. 6 - 7) a řada dalších autorů, včetně prvního dějepisce Jaroměře A. Knappa (cit. v pozn. 63, s. 4). Benediktinskou příslušnost kláštera B. Balbín patrně odvodil z řazení příběhů v trutnovském rukopisu do doby knížete Jaromíra.

Balbínovo sdělení o vyměření Trutnova „královským architektem“ Timotheem Lombardem by si však důkladnou kritiku nesporně zasloužilo. Nelze vyloučit, že jeho jméno B. Balbín převzal z opisováním nepostižené verze rukopisu, ve kterém trutnovský autor zachytil místní tradici. Florentin *Cyno Lombardus* působil podle Petra Žitavského v roce 1300 jako jeden z mincmistrů Václava II. (*Fontes rerum Bohemicarum IV*, ed. J. Emler, Praha 1884, s. 80; viz též *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II*, ed. J. Emler, Praha 1880, č. 2019, s. 875). Shoda s dobou prosazování královských zájmů v Trutnově (k roku 1301 *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II*, ed. J. Emler, Praha 1880, č. 1872, s. 804), z jednoho okoli je těžba drahých kovů doložena již k první polovině 14. století (J. Urban: *K historii dolování v Krkonoších*, Krkonoše - Podkrkonoší 5, Trutnov 1970, s. 31), může být podnětem ke zkoumání úlohy králových mincmistrů při zakládání a správě horních měst (o vazbách mincmistra Václava I. a Přemysla Otakara II. a zároveň lokátora Havelského města k Jihlavě, Čáslavi a Kolínu srov. F. Hoffmann: *Mincmistr Eberhard*, Pražský sborník historický XII, 1980, s. 75 - 79), k jejich úloze při organizaci těžby viz výpověď listin z druhé poloviny 13. století (*Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1*, ed. J. Šebánek et S. Dušková, Praha 1974, č. 167, s. 267, č. 175, s. 281, č. 252, s. 385; *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/2*, ed. J. Šebánek et S. Dušková, Praha 1981, č. 794, s. 478).

98) P. Uličný, cit. v pozn. 5, s. 48.

99) Tamtéž, s. 48.

100) Tamtéž, s. 48, obr. 8/1.

101) T. Durdík, J. Frolík: *Ke stavební podobě a dispozici městského hradu v Chrudimí*, Archaeologia historica 6, 1981, s. 107 - 115.

102) P. Uličný, cit. v pozn. 5, s. 48.

103) Podobně jako u případu Jaroměře, také aktuální názory o dispozici chrudimského městského hradu (viz T. Durdík, cit. v pozn. 10, s. 210 až 218) se nemohou opřít ani o průkazný doklad jeho samotné existence. Domněnku o chrudimském hradu Přemysla Otakara II. vyslovil první F. A. Heber (*Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser V*, Praha 1847, s. 151), který jeho zbytky shledával v tzv. Žižkově věži, přilehlé bráně, základech budovy čp. 57/I a ve fragmentech výzdoby osazených v její fasádě. Zatímco věž a brána jsou datovatelné jen obecně do období gotiky, zbytky členění, jediný chronologicky citlivý prvek spojovaný tehdy a ještě dlouho potom s předpokládaným královským hradem, jsou pozdně gotické (D. Líbal, J. Macháčeková: *Chrudim. Stavebněhistorický průzkum města I.*, strojopis SÚRPMO Praha 1970, nestr.). A. Sedláček (*Hrady, zámky a tvrze království českého. Díl první - Chrudimsko*, Praha 1882, s. 173 - 175) vázal tyto objekty s datem vydání několika královských listin ze 14. století v Chrudimí. Vzhledem k tomu, že listiny byly v závěru 13. a v první polovině 14. století

vydávány i ve městech, kde doposud žádné stopy po královském hradu nebyly vysledovány (např. Beroun, Čáslav, Louny, Chomutov, Sušice - viz *Codex juris municipalis regni Bohemiae, Tomus II.*, ed. J. Čelakovský, Praha 1895), lze je sotva pokládat za důkaz existence opevněného králova sídla vyděleného z plochy města. Na názory o zbytcích královského hradu v jihovýchodní části města navázali T. Durdík a J. Frolík (cit. v pozn. 101), kteří jeho rozlohu hypoteticky, s podmínkou archeologického ověření, rozšířili dále k západu, do míst dnešního kostela Panny Marie.

Přestože se výsledky dosavadních archeologických výzkumů J. Frolíka a J. Sigla s touto hypotézou neslučují, zopakoval nedávno T. Durdík (cit. v pozn. 10, s. 210 - 218) rekonstrukci předpokládaného hradu, zbudovanou na interpretaci několika zdi a parcelních čar. Východní zdivo dnešního kostela bylo s poukázáním na údajnou rozdílnost stavebního materiálu označeno za pozůstatek čelní zdi hradního jádra (tamtéž, s. 214). Vzhledem k použití lomového zdiva nejen v pláští presbytáře, ale i na značné části trojlodí, je tento argument bezcenný. Autoři stavebně historického průzkumu D. Líbal a J. Macháček (cit. výše v této pozn.) spojovali zdivo tří východních polí presbytáře, které se na půdorysu kostela v úrovni podlahy jeví jako silnější, s fortifikační funkcí chrámového závěru, předstupujícího linií městského opěvnění. O této možnosti, která představuje i jedno z možných vysvětlení rozdílu ve výšce bankálové římsy tří východních polí presbytáře, se zmiňuje také T. Durdík (cit. v pozn. 10, s. 214 - 215). Další opora rekonstrukce chrudimského kostela spočívala ve výkladu mocnosti a směru severní základové zdi domu čp. 60/I, která „v prodloužení přesně míří na nároží zaniklé Žižkovy věže“, a proto byla označena za pravděpodobný fragment jižní zdi jádra hradu (tamtéž, s. 214). Tato zeď v půdorysu plynule navazovala na základy sousedního domu, při jehož parcelní hranici se uliční čára mírně lomila a měnila svůj dosavadní směr. Také k rekonstrukci východní hradby předpokládaného městského hradu posloužila sporná metoda prodloužení vybraných parcelních čar různých domů (tamtéž, s. 214, 217). Jedinou vážnější položkou v názoru o existenci chrudimského hradu zůstává tzv. Žižkova věž s portálem v patře, obráceným k městu (tamtéž, s. 212, 214). Nesporný je fortifikační charakter tohoto hranolového objektu, který stál na samém okraji města, v linii městské hradby (jinde zpevňované baštami půlkruhového půdorysu). Objasnění vývoje městského opěvnění v tomto místě a datování předsunutého hradebního pásma, chránícího vystupující presbytář kostela, zůstává úkolem budoucích archeologických výzkumů. Ze situace odkryté severovýchodně od kostela (J. Frolík, J. Sigl: *New Facts on the Settlement on the central hilltop of the town Chrudim. Rescue survey of 1982 - 1984*, Památky archeologické LXXXV/2 1994, Fig. 3a) vyplývá dodatečnost předsunutého útvaru vůči hlavní městské hradbě. V rámci těchto úprav mohla v přestavbu zasaženému úseku východního křídla městského opěvnění vzniknout i tzv. Žižkova věž.

T. Durdík (tamtéž, s. 218) uvedl jako doklad správnosti předpokladu o „kastelu středoevropského typu“ i zjištění J. Frolíka a J. Sigla (*K počátkům města Chrudimí*, Archaeologia historica 10, 1985, s. 177), kteří ve výkopu v blízkosti severozápadního nároží farního kostela dokumentovali zahluoubený objekt. Jejich další průzkum však prokázal (viz J. Frolík, J. Sigl: *New Facts...*, cit. výše v této poznámce, s. 121, obr. 5a), že objekt končí těsně za severní stěnou výkopu. Jeho ztotožnění s úsekem příkopu tak pozbylo argumentační váhy. Také další úseky výkopu, vedeného od náměstí podél severní stěny kostela P. Marie na východní předměstí Chrudimí, nepřinesly žádné indicie předpokládaného opěvnění hradu (J. Frolík, J. Sigl, tamtéž). Podle laskavého sdělení J. Frolíka a J. Sigla ani průkop mezi jihozápadním nárožím kostela P. Marie a domem čp. 60 neodhalil zbytky zdiva, které tu podle rekonstrukce kastelu mělo probíhat. Při výzkumu v místech jižně od farního kostela, na parcele domu čp. 59 dosvědčila dokumentovaná situace „běžný terénní nárust“. J. Frolík jej pokládal za důkaz, „že se minimálně na této straně hradu příkop nenacházel“ (J. Frolík: *Předběžná zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v Komenského ulici čp. 59 v Chrudimí (stavba trafostanice)*, Zprávy Muzea v Hradci Králové 21, 1995, s. 75).

Pokud by tyto skutečnosti nebyly přímo podnětem k pochybám o oprávněnosti předpokladu existence městského hradu v Chrudimí, mohou být pokládány za spolehlivou oporu k odmítnutí správnosti jeho rekonstrukce jako kastelu stojícího v místech dnešního chrámu P. Marie (viz T. Durdík, cit. v pozn. 10, s. 210 - 218). Existence farního kostela je doložena k roku 1349, k zániku předpokládaného hradu tedy podle T. Durdíka (tamtéž, s. 212) muselo dojít před dobou za-

hájení jeho výstavby. Jak jsme již uvedli, jediným podnětem pro samotný předpoklad o existenci královského hradu v Chrudimí jsou kromě blíže nedatovatelných stavebních konstrukcí zmínky o pobytu králů z první poloviny 14. století. Pobyt Karla IV. v Chrudimí je však doložen také k roku 1353 (*Codex juris municipalis regni Bohemiae, Tomus II.*, ed. J. Čelakovský, Praha 1895, č. 338, s. 493 - 494), kdy farní kostel Panny Marie nesporně stál. Tato zmínka dosud byla v popisu představy o chrudimském kastelu zamlčována (srov. např. T. Durdík, J. Frolík, cit. v pozn. 101; T. Durdík, cit. v pozn. 10, s. 210 - 218).

Jak vyplývá z uvedených faktů, postrádá názor o hradu kastelového typu v Chrudimí jakékoliv průkazné opory, odporuje novým poznatkům a jeho věrohodnost je mnohem nižší, než se kdysi snad někomu zdálo.

- 104) T. Durdík: *Královské hrady a královská města v Čechách 13. století*, Archaeologia historica 20, 1995, s. 331.
- 105) Na mapce, kterou je článek T. Durdíka citovaný v předchozí poznámce vybaven a která byla několikrát znovu otištěna (T. Durdík: *System der königlichen Burgen in Böhmen*, Chateau Gaillard XVII, 1996, s. 70; T. Durdík, cit. v pozn. 7, s. 98; T. Durdík, cit. v pozn. 10, s. 236), najdeme u královského města Jaroměře značku královského hradu založeného Přemyslem Otakarem II. Dokonce i pramenná podložená rekonstrukce románského hradu P. Uličného, opřená především o výskyt „kvádříkového zdiva“, by stála v rozporu s názorem o hradu zbudovaném po polovině 13. století. Pro umístění zmíněné značky neshledáváme jiný důvod než potřebu doložit doménku o někdejší existenci „kastelu středoevropského typu“ v Jaroměři, vyjádřenou v jiných autorových pracích (T. Durdík, cit. v pozn. 6, 7 a 10). Závěry P. Uličného, které se paradoxně staly podkladem pro hypotetickou rekonstrukci městského hradu, nelze považovat za věrohodné. Ani jejich účelové použití však nepomůže k udržení Jaroměře v argumentaci směřující k podložení názoru o zákonité vazbě královského hradu a královského města v Čechách posledních Přemyslovců (viz T. Durdík, cit. v pozn. 104, s. 335). Ani v okolí Jaroměře se žádný někdy královský hrad nenalézá.
- 106) J. Čížek, Z. Jánský, J. Slavík, cit. v pozn. 51.
- 107) Viz E. Poche 1937, cit. v pozn. 1, s. 145, obr. 140b. Srov. V. Mencl: *Tvary klenbových žeber v české gotické architektuře*, Zprávy památkové péče XI-XII, 1952, s. 276.
- 108) E. Poche 1935/1936, cit. v pozn. 1, s. 48.
- 109) V. Mencl, cit. v pozn. 1, s. 160; též V. Mencl: *Východočeské kostely z doby kolem roku 1400*, Umění XIV, 1942 - 1943, s. 363. Jeho názor převzal V. Kotrba: *Katalog architektury*, in: *České umění gotické 1350 - 1420*, Praha 1970, s. 107. Otázka místa reálného pobytu jaroměřských augustiniánů mezi lety 1404, kdy získali arcibiskupovo svolení k přestěhování k již stojícímu kostelu sv. Mikuláše (*Libri erectionis archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV., Liber VI.*, ed. A. Podlaha, Praha 1927, č. 407, s. 373 - 374), a 1421, kdy konvent zanikl (*Fontes rerum bohemicarum V.*, ed. J. Emler et J. Gebauer, Praha 1893, s. 481), zůstává otevřená. Nevíme, zda jaroměřští augustiniáni dokázali do příchodu Žižkových oddílů povolení k přestěhování vůbec využít. Navíc lze pochybovat, že jejich prioritou by po získání arcibiskupova svolení bylo zahájení nákladné chrámové novostavby. Varování před přeceňováním vlivu augustiniánů na stavební činnost představuje výzva Arnošta z Pardubic k celozemské sbírce na budování jejich domu v Jaroměři (F. Tadra: *Založení kláštera kanovníků řeholných sv. Augustina v Jaroměři*, Památky archeologické a místopisné XI, 1878/1879, s. 381). Otázkou zůstává také případný plán prostorového řešení augustiniánského konventu v krčku trojtřný, širokým kolem 30 m a protnutým jedinou městskou komunikací.
- 110) V. Mencl, cit. v pozn. 1, obr. 64.
- 111) Tamtéž, s. 161.
- 112) Viz E. Poche 1937, cit. v pozn. 1, s. 150, obr. 146, 147. Výzdobné detaily interiéru kostela sv. Mikuláše E. Poche (1935/1936, cit. v pozn. 1, s. 39) kladl na konec 14. století.
- 113) V. Mencl: *Románská a gotická hlavice jako prostředek k datování české architektury*, Zprávy památkové péče XV, 1955, s. 18, obr. 146 - 149.
- 114) V. Mencl, cit. v pozn. 1, s. 160.
- 115) V. Mencl: *České středověké klenby*, Praha 1974, s. 72 - 73. Také podle E. Poche (1935/1936, cit. v pozn. 1, s. 39) původně projektovaný klenběný systém ukazoval na souvislost s vratislavskými kostely.
- 116) Na jejich existenci prvně upozornili M. Bařtová a D. Líbal (cit. v pozn. 55, s. 9). Hlavice zařadili v souladu s dnešními poznatky do třetí čtvrtiny 14. století.
- 117) V rámci pojednání o české architektuře doby Karla IV. se D. Líbal (*Die Baukunst*, in: *Die Parler und der schöne Stil 1350 - 1400*, Europäische Kunst unter den Luxemburgern, 2, hg. A. Legner, Köln 1978, s. 621) odvolal na poznatky R. Řemínka o jaroměřském kostelu sv. Mikuláše. Datování výskytu obkročné klenby do třetí čtvrtiny 13. stole-

- tí (tamtéž) je tiskovou chybou, která byla později uvedena na pravou míru (D. Libal: *Gotická architektura*, in: Dějiny českého výtvarného umění I/1, Praha 1984, s. 193).
- 118) *Libri erectionum archidiececesis Pragensis saeculo XIV. et XV., Liber I.*, ed. K. Borový, Praha 1875, č. 196, s. 94 - 95.
- 119) Pouze zevrubný stavebně historický průzkum může vyřešit otázku spojenou s možností projektu obkročné klenby, který podmínil utváření pláště kostela již při zahájení jeho výstavby. Nedílným přínosem stavebně historického průzkumu by byla kritika názoru V. Mencla (cit. v pozn. 1; cit. v pozn. 115) o prioritě pražského prostředí v aplikaci systému obkročné klenby a o sekundární roli Vratislavi. Projekt klenby shodně jako v Jaroměři byl realizován ve vratislavském kostele sv. Kříže, zaklenutém mezi roky 1341 a 1371 (W. Krassowski: *Dzieje budownictwa i architektury na ziemiach Polski, Tom 2*, Warszawa 1990, s. 77), do stejné doby spadá zaklenutí presbytáře vratislavského kostela sv. Alžběty (A. Włodarek (red.): *Katalog zabytków*, in: T. Mroczko, M. Arszyski (red.): *Architektura gotycka w Polsce, Tom drugi*, Warszawa 1995, s. 264 - 266, 561, 564). Výstavba kostela P. Marie na Písku byla zahájena roku 1334, k zaklenutí došlo mezi léty 1375 a 1386 (tamtéž, s. 271, 570). Odvozené datování obvodového zdiva vratislavských kostelů, vybavených obkročnou klenbou, tedy nezavdává podnět k názorům o změně projektu kostela sv. Mikuláše v Jaroměři v průběhu jeho výstavby. Dodatečnost jaroměřských cihelných arkád předpokládá Jan Slavík (cit. v pozn. 3, s. 55), R. Remínek se k předpokladu této změny několikrát vyjádřil v služebních spisech k sanaci chrámu sv. Mikuláše, např. v rámci zprávy o geologickém průzkumu (cit. v pozn. 87).
- 120) Vztah mezi stavbou obvodového zdiva a projektem zaklenutí vratislavského kostela sv. Kříže řešil M. Bukowski: *Katedra wrocławska, architektura. Rozwój - zniszczenie - odbudowa*, Wrocław - Warszawa - Kraków 1955, s. 49. S jeho argumentací polemizoval J. T. Frazik: *Sklepienia tak zwane piastowskie w katedrze wawelskiej*, in: *Studia do dziejów Wawelu III*, Kraków 1968, s. 138, který dobu zaklenutí klade mezi léta 1350 a 1371. Podobně za dobu vzniku bočních lodí katedrály ve Vratislavi považuje 40. léta nebo dobu kolem poloviny 14. století (tamtéž, s. 139). Počátky obkročné klenby se pokusil stopovat P. Crossley (*The vaults of Kraków cathedral and the cistercian tradition*, in: Podług nieba i zwyczaj polskiego. Studia z historii architektury, sztuki i kultury ofiarowane Adamowi Miłobędzkiemu, Warszawa 1988, s. 63 - 72), který zdůrazňoval roli české cisterciácké architektury druhé poloviny 13. století.
- 121) Příležitostně prováděná dokumentace při přípravě a postupném provádění rekonstrukce pláště chrámu se dosud dotýká pouze mladších stavebních etap (Jiří Slavík: *Gotická okna jižní strany chrámu sv. Mikuláše v Jaroměři*, Památkový ústav v Pardubicích 1996, Výroční zpráva, Pardubice 1997, s. 127 - 128).

ZU MÖGLICHKEITEN DER INTERPRETATION DER FUNDE IN DER NIKOLAUSKIRCHE IN JAROMĚŘ (JERMER). DER WEG EINER HYPOTHESE IN DIE ENZYKLOPÄDIEN

In der Zeitschrift *Zprávy památkové péče* wurde im Jahre 1994 ein Artikel von P. Uličný über die Nikolauskirche in Jaroměř/Jermer veröffentlicht. Der Autor hat in ihm ausgewählte Abschnitte des Mauerwerkes der Kirche interpretiert, die während Sanierungsarbeiten in der ersten Hälfte der 70er Jahre des 20. Jahrhunderts als Reste eines romanischen Palastes freigelegt wurden. Diese Ansicht wurde auf Grund des Fundes eines Mauerwerkes aus Plänkalkquader, das für romanisches Mauerwerk gehalten wurde, aufgestellt. An diese Ansichten hat T. Durdík angeknüpft und im Widerspruch zu der Datierung von P. Uličný hat er die angebliche Scheide in der Konstruktion der Nikolauskirche als ein Zeugnis von der einstigen Existenz einer Kastell-Burg in der Stadt Jaroměř/Jermer in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts bezeichnet. Durch eine ausführliche Analyse von Fundsituationen widerlegen jedoch die Autoren dieses Artikels die Schlußfolgerungen über erhaltene Reste des romanischen Palastes, die auf einer Zwecksinterpretation des freigelegten Mauerwerkes beruhen.

Der Ausgangspunkt von Uličnýs Erwägungen sind zwei Partien des Mauerwerkes des südlichen Kirchenschiffes. Das Alter des Quadermauerwerkes des westlichen Mauerhauptes des südöstlichen Stützpfilers ist jedoch nicht klar, es handelt sich entschieden um kein romantisches Mauerwerk. Vermutungen von der Freilegung des Quadermau-

erwerkes in der westlichen Fortsetzung des Souterrains des Südschiffes wiederlegt die Fotodokumentation. Erhaltene oder dokumentierte Partien von Fensterchen der Souterrainräume und ihr Rhythmus weisen auf den einheitlichen Ursprung der Gebäudehülle. Erwägungen über das romanische Mauerwerk des Turmes bei der südwestlichen Ecke der Kirche könnten nach der Erkenntnis ihres Interieurs nicht aufgestellt werden. Von dem Turm haben sich bis heute zwei untere Geschosse erhalten, höher ragen nur die Ost- und Nordwand empor. Außer der kleinen Öffnung im obersten erhaltenen Teil der Ostwand sind einstweilen keine Beweise der einstigen Existenz von Tür- oder Fensteröffnungen bekannt. Das erhaltene Mauerwerk unter dem heutigen Glockenturm ist nötig, hinsichtlich der archäologischen Untersuchung, aus der Argumentation von frühmittelalterlichen Bauten auch auszuschließen.

Wir müssen uns auch weiterhin damit abfinden, daß die Innengliederung der przemyslidischen befestigten Gebildes in Jaroměř/Jermer unerkannt bleibt. Solcher Schluß entbehrt zwar den Effekt der Entdeckung einer romanischen Architektur, er schiebt jedoch Ansichten über die Reste des romanischen Palastes im Objekt der Pfarrkirche in Jaroměř/Jermer in den Bereich der Einfälle ab, die auf eine Zwecksinterpretation der ausgewählten Mauerwerksabschnitte gestützt werden. Noch in größerem Maße gilt es für Ergebnisse der Bestrebung, Reste einer Burg des Kastell-Typus in Jaroměř/Jermer zu finden. Mit Ausnahme des Turmes bei der südwestlichen Ecke der Nikolauskirche weist keine von angeführten Situationen Spuren einer wesentlichen Bauscheide auf und jedwede Urteile über Relikte eines älteren, funktionell verschiedenen Objektes, die sich in der Hülle der Kirche erhalten haben, entbehren die Begründung.

Die erhaltene Nikolauskirche ist das Ergebnis eines einheitlichen Projektes, das durch eine komplizierte Terrain-Situation beeinflusst wurde. Der Baubeginn der Kirche fällt in die erste Hälfte oder in die Zeit um die Mitte des 14. Jahrhunderts. Die Beendigung des Umfassungsmauerwerkes und die Betriebsaufnahme der Kirche kann man verhältnismäßig verlässlich in das dritte Viertel des 14. Jahrhunderts datieren. Die Bedeutung der Kirche in Jaroměř/Jermer bestimmt die Verwendung des Systems des Springgewölbes, dessen Datierung, die nur eine gründliche bauhistorische Untersuchung bringen kann, ein wichtiger Schritt in der Erkenntnis der Beziehungen des Prager und Breslauer Kunstmilieus sein könnte. Im Rahmen der Argumentation fassen die Autoren auch Ergebnisse von bisherigen archäologischen Untersuchungen zusammen, die sich auf die Zeit vor der Stadtgründung konzentrieren und die die Grenzen der Erkenntnis der frühmittelalterlichen Burgstätte in Jaroměř/Jermer entwerfen.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Jaroměř/Jermer von Süden. Detail einer Vedute aus dem ersten Drittel des 19. Jahrhunderts (Stadtmuseum in Jaroměř/Jermer, Foto Vilém Maryška, 1996).

Abb. 2: Jaroměř/Jermer im Jahre 1840 laut des kaiserlichen Abdrucks der Landkarte des stabilen Katasters. A - Lage der Gräber aus deren Ausfüllung keramische Bruchstücke aus der jungen Burgwallzeit und aus dem 13. Jahrhundert stammen, B - Lage der Propstei, die nach Hussitenkriegen zur Burg umgebaut wurde (traditionell mit einer frühmittelalterlichen Burg verbunden), C - ungefähre Lage der Marienkirche und des Augustinerklosters in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts, D - Mittelpunkt der Archäologischen Untersuchung der Prager Vorstadt, die Besiedlung ist seit dem Ende des 12. Jahrhunderts nachgewiesen, E - Dechaney, F - Haus Konksr.-Nr. 3 (ehemalige Schule), G - Přední Varta, H - Zadní Varta.

Abb. 3: Jaroměř/Jermer von Südosten. Ansichtskarte abgesandt am 5. 8. 1900 (Reprofoto Václav Novák, 1972).

Abb. 4: Nikolauskirche in Jaroměř/Jermer von Südosten (Foto Václav Novák, 1972).

Abb. 5: Stützpfiler bei der südöstlichen Ecke der Nikolauskirche, Ansicht von Südwesten (Foto Jiří Slavík, 1998).

Abb. 6: Bezeichnung des Umfangs des Quadermauerwerkes (a) und der Linie der älteren Ecke (b).

Abb. 7: Quadermauerwerk im westlichen Mauerhaupt des Stützpfilers bei der südöstlichen Ecke der Nikolauskirche, Ansicht von Westen (Foto Jiří Slavík, 1998).

Abb. 8: Stein mit der Jahreszahl 1720, eingesetzt in die südwestliche Ecke des Stützpfilers bei der südöstlichen Ecke der Nikolauskirche, Ansicht von Westen (Foto Václav Novák, 1973).

Abb. 9: Vermauertes Fenster, freigelegt im Jahre 1973 unter dem Fußboden in der Südwand der Nikolauskirche in Jaroměř/Jermer. In der Nähe des Altars der hl. Maria Magdalena ist ein beiderseitig abgeschrägtes Parapett mit

einem Absatz sichtbar (Foto Václav Novák, 1973).

Abb. 10: Nikolauskirche von Süden (Foto Václav Novák, 1973).

Abb. 11: Sanierungsarbeiten bei der Südwand der Nikolauskirche in Jaroměř/Jermer, Ansicht von Südwesten. Im Hintergrund der südöstliche Stützpfeiler, im unteren Teil seiner südwestlichen Ecke (über einem waagrecht befestigten Brett) ist ein Stein mit der Jahreszahl 1720 sichtbar (siehe Abb. 8.), (Foto Václav Novák, 1973).

Abb. 12: Plan der Nikolauskirche und ihrer Umgebung im Niveau der Souterrains (bezeichnet mit der vollen Linie). Mit der durch zwei Punkte unterbrochenen Linie ist der Grundriß der Kirche und benachbarten Gebäude im Niveau des Erdgeschosses bezeichnet. a - Profile einer archäologischen Sonde im Torweg des Glockenturmes (siehe Abb. 19), b - Reste eines gotischen Dienstes, c - freigelegtes Mauerwerk, d - beiläufiger Umfang des eingegangenen Nordturmes, e - ungefähre Lage eines bei der Herrichtung am Anfang des 20. Jahrhunderts freigelegten Portals, f - beiläufiger Umfang des eingegangenen Mauerwerkes (Rest eines Tores) bei der nordöstlichen Ecke der Kirche, g - ursprünglicher Eingang in die Krypta mit Bezeichnung der nachträglichen Verengung, h - Raum unter der Krypta, i - maximal möglicher ursprünglicher Umfang der Souterrainräume in westlicher Richtung, j - beiläufiger Umfang des zugeschütteten Kellers vor dem Haus Konksr.-Nr. 3, k - Souterrain des Hauses Konksr.-Nr. 3.

Plan der Kirche laut Vermessung von J. Čermák (1890), Dechanei nach Ing. Arch. Jan Slavík (1974). Reste des Mauerwerkes im Torweg des Glockenturmes (b, c) nach P. Uličný (1994). Haus Konksr.-Nr. 3 (ehemalige Schule) laut Vermessung der Autoren, zugeschütteter Keller nach der Skizze im Bautagebuch (1989). Die Brücke und Keller der Häuser Konksr.-Nr. 4, 5 und 205 nach Plänen im Archiv des Bauamtes in Jaroměř/Jermer. Bei ausgewählten Punkten wurde die Seehöhe in m ü. d. M. registriert. Der Fußboden der Krypta liegt im Niveau 255,62 m ü. d. M., der Grund der Zelle unter der Krypta im Niveau um 253,23 m ü. d. M.

Abb. 13: Nordwestliche Ecke des Turminneren bei der südwestlichen Ecke der Nikolauskirche, Ansicht von Süden. Das unterste Turmgewölbe, im unteren Teil tritt Felsuntergrund hervor (Foto Václav Novák, 1998).

Abb. 14: Nordwestliche Ecke des Turminneren bei der südwestlichen Ecke der Nikolauskirche, Niveau des Zweiten Geschosses, Ansicht von Südosten (Foto Václav Novák, 1998).

Abb. 15: Narbe in der Nordwand des Turminneren bei der südwestlichen Ecke der Nikolauskirche, Niveau des zweiten Geschosses, Ansicht von Süden (Foto Václav Novák, 1998).

Abb. 16: Bezeichnung der Reste eines nachträglich eingelegten Treppenhauses, die aus Ziegeln (a) und einem Fragment einer Sandsteinstufe (b) bestehen.

Abb. 17: Profil des Gesimses in der obersten Partie der Ostwand des Turmes bei der südwestlichen Ecke der Nikolauskirche.

Abb. 18: Grundriß und Ansicht der Ostwand des südwestlichen Turmes laut Vermessung der Autoren. Flächen der Schnitte sind stark strichpunktiert bezeichnet. Mit Buchstaben sind bezeichnet: a) Ostwand des Turmes, b) südliche Umfassungsmauer der Kirche, c) Wand eines Scheidebogens, d) Vermauerung eines Scheidebogens (Anfang des 16. Jahrhunderts), e) eingegangene Öffnung und anknüpfendes Mauerwerk, das am Anfang des 20. Jahrhunderts beseitigt wurde (laut Vermessung von J. Čermák aus dem J. 1890, Ansicht rekonstruiert), f) Gewölberücken des Südschiffes (aus dem 16. Jahrhundert), g) westliche Giebelwand (nur inneres Mauerhaupt, unten aus dem Mauerwerk hervortretende Steine), h) Zwischenwand aus mittelalterlichen Ziegeln (von der Südseite glatt verputzt), i) Vermauerung aus Normziegeln (Mauerwerk der Mockers Herrichtung), j) Giebel des Südschiffes und Mauerkrone der Umfassungsmauer (Mockers Herrichtung), k) Bündel von Gewölberippen des vorhussitischen Baus, l) Bruchstücke eines gotischen Gesimses, m) aus dem Mauerwerk hervortretende Steine für Gewölbe des Südschiffes, n) Laibung eines vorhussitischen Fensters, o) Pfeilerchen des nachmittelalterlichen Dachstuhls, p) Paar vorhussitischer Konsolen.

Abb. 19: Nordwestliche Ecke des Dachbodens des Südschiffes. Rechts das Mauerwerk des Scheidebogens und ein Pfeilerchen aus Ziegeln, nachträglich zum Gewölbeansatz angesetzt. Im Hintergrund steineres Mauerwerk des Turmes mit einem Gesims (Foto Jiří Slavík, 1998).

Abb. 20: Südliches Mauerhaupt des Fundamentes der Nordwand des Glockenturmes bei der Nikolauskirche in Jaroměř/Jermer, Ansicht von Südosten (Foto Václav Novák, 1973).

Abb. 21: Situation, die bei der archäologischen Untersuchung im Torweg des Glockenturmes bei der Nikolauskirche freigelegt wurde (laut M. Vávra und Petr Sommer). Westliches und nördliches Profil der Sonde, Dunkelgrau - Sandsteinquader, mittelgrau - Bruchplänerkalkstein, hellgrau - Plänerkalkquader. Mit „a“ ist das Mauerwerk bezeichnet, das vor das Mauerhaupt des Fundamentes hervortritt. Gemessen von der Oberfläche des Terrains im Jahre 1973, das sich von dem heutigen nicht wesentlich unterscheidete. Beschreibung der Schichten siehe P. Uličný, zitiert in Anm. 5, S. 46.

Abb. 22: Auswahl der keramischen Bruchstücke die bei der archäologischen Untersuchung im Torweg des Glockenturmes bei der Nikolauskirche in Jaroměř/Jermer erworben wurden (M. Vávra und P. Sommer, 1973). Nummer entsprechen der Nummerierung von Profilschichten (siehe Abb. 19).

Abb. 23: Absatz in der westlichen Giebelwand der Nikolauskirche (Foto Václav Novák, 1998). Dachboden über der westlichen Vorhalle der Kirche, Ansicht von Nordwesten.

Abb. 24: Bezeichnung des Absatzes (a), eines teilweise zugemauerten Fensterchens des Chors (b), der Fensterbrüstung (c), des nachträglichen Ausflickens aus Ziegeln (d) und des zugemauerten Durchgangs auf das Chor (e).

Abb. 25: Rekonstruktionsabbildung von P. Uličný (zitiert in Anm. 5, S. 49, Abb. 11). „Schwarz sind romanische Etappen bezeichnet, schraffiert Etappen vor dem Bau des Klosters und der dreischiffigen Kirche, auspunktet Etappen aus der Zeit des Baus der Nikolauskirche, punktiert eine von möglichen Rekonstruktionen des beabsichtigten Kirchenprojektes..., gestrichelt vorausgesetzte Bauten“ (ebenda). Diese Abbildung hat T. Durdík übernommen und modifiziert (zitiert in Anm. 6 und 10). Schwarz bezeichnetes Mauerwerk hält er für das „Mauerwerk der Burg“, Uličnýs Punktierung hat er gegen Schaffur getauscht, mit der er das angebliche „Augustinermauerwerk“ bezeichnete, einschließlich des Tores und der Brücke bei der nordöstlichen Ecke der Kirche (siehe T. Durdík, zitiert in Anm. 10, S. 239, Abb. 281).

Abb. 26: Jaroměř/Jermer von Nordwesten (Foto Martin Gojda, 1998).

(Übersetzung J. Kroupová)

KOLOMAZNÁ PEC V PLZNI-BOLEVCI

JAN ANDERLE, JOSEF ČIHÁK, MARTIN EBEL, KAREL NOVÁČEK

Jedinou stojící dehtářskou pecí v českých zemích, a pravděpodobně také v širším rámci, je Kolomazná pec na katastru vsi Bolevec, nyní části velké Plzně, v lese za Kameným rybníkem, stavba natolik výrazná a pozoruhodná, že její obecný název přešel do širokého povědomí jako pomístní jméno. Stavebně historický průzkum tohoto objektu, který je technickou nemovitou kulturní památkou s rejstříkovým číslem 4483, byl zpracován jako jeden z podkladů opravy a zajištění této stavby, které má být dokončeno roku 1998. V rámci tohoto úkolu nebylo účelem pojmut v úplnosti otázku dehtářství a osudy kolomazníků na Plzeňsku, jakkoliv je to téma zajímavé a vybízející ke komplexnějšímu pojednání. Otázky technologie dehtářské výroby jsou zmínovány jen v souvislostech, které mají vztah k podobě našeho objektu.

Bolevecká kolomazná pec, dosud rámcově datovaná do poloviny 18. století, náleží k drobným objektům, ke kterým lze písemné prameny nalézt jen s největšími obtížemi. Takové stavby totiž nepodléhaly žádnému schvalování, nebývaly s nimi spojeny žádné větší výdaje, nepatřil k nim inventář, který by podléhal periodickým soupisům či inventurám při výměnách úředníků. Stanovit dobu vzniku podobných zařízení lze proto často spíše nepřímou. Zásadní otázkou je, ve kterých dochovaných pramenech z archivu města Plzně, do 18. století včetně, by se mohla obrážet existence takto tehdejší významem okrajové stavby. Starší jasně zprávy o dehtářství v okolí Plzně před polovinou 18. století nebyly nalezeny.